

JERȘOF VAYNE

**МӨГЕННИОЈ
ААТСЬГАŞ**

КЪЗЪЛ

СОБААЛ КОМИТЕДИ

1938

JERŞOF

M Θ G E N N I O |
A A T C Ъ G A Ş

(ORUS TOOL)

Jerşoptuң orus тыга согааткан
toolun тьва тыга occuldurgaş ун-
dyrerin харагалзаан **Sagaan-ool.**

Pir tugaar pölyk

Кааş-кааş тајга-таңдыларның, ар-га-сыннарның ындь, калбак көк та-лајның ындь кьдь, сernиң сери пир-ле тurlaој cerge pir taraaccьн ашак curttap турган. Pijee ашак уш оол-дуој cybe тур. Улуој оолу uгаан-гыр-sагыңгыр, орттун оолу ортумак cergenиң, хejmer оолу тьрьңај суој-tenek. Альшкьлар ак-taraa тарьр pe-letкер алгаş, оозун хоорај-ce та-зыојлар кирир турар тьндьој polган. ОI хоорајь тurlaојдан ьрак еves cy-ve тур. Temgi тазьојлар кирир турган ак-taraazьн аңаа рагыр акша-мөң-гынге cedирip садьојлааş, аальн-ce emge-xaјaa cok хөј акша-мөңгын-пуој eep сапыр keep тургannар.

Ынсаар curttap тurlарда оларга eleen pagaj cybe таварьшкан тур: тар-ьр каан taraazьн сьшрыг pazьр, taraa

arazыңга pir-le cybe кылаштар каан турар polu pergen мындық poop tur. Temgi adalyşkыlar ijeden тө- ee-le ындық pagaj cybe cer-le көрүр көрween ulus cybe tur. „Oornu kulurnu кансар соор көрүр pilip алы” — тер arazында podap symelezip, argazын тырражын turup pergen- ner. Adak səəlynde-le, taraazын ты- ne kada tajындан камгалар, kulu- gur oornu kedep tudar teeş, таң- ныл тургузар тизип arga symezin тырканныр tur.

Imir tyzyp araj karangылар kel- iri pilek uluq oqlu peletkenip, aj- ыг, paldызын uşup tudup алгаş, таңнылдар сорупкан. Ынсар турда хаттық castық саашкын саар кеер ортта, temgi таңныл kortкаş, ol kort- кан uu-pile kazaалық sigen іştin- ce kastыпыр кیره perip tur. Тын ert- tip, таң paазь сыгыр keerge, si-

gen iştinden taңnyл uştunup unup kelgeş, podun-ce suq kuttunup algaş, ezik askыга cedip kelgeş: „Ej, uıgu хавь kyrttyler! Өlge caska урсу podum, uzum paazьmdan peer көк төөн poldum, akкьңarga eziңer aзыдыр perіңer“,—ter soktap turup pergen.

Tuңmalarь eziin aзыткаş, taңnyльн kiirip algaş,—Cybe pildire tur-pe?—ter ajttyр turup pergenер. Таңnyльь tejlegileeş, оң, сөөн talazьн-ce sögyрүр, ciktii syrgej кыдыр сөдыргyleeş:— „Adar таңнь askь uıgu udivadyт, кансар сальтмь paksьraan амьттан ijik-men, tyne хат castьoı polgaş caaşкьн сажьктаj kudup turda, хөjлең, cygyрүм cyyтаа cok өдүр kaldь. Ам calgaaranсьoı ter cybezin cyu teer-sler! Ындыoı polza-taa pagaj cybe polvady“—ter cugaalaan. Adazь aştaktan оо-

lun:— „Sen, Danilo, ser-le er-xej tur-sen! Meeñ kыл teen cyvemni şoru кыльр, podunnuñ adьныь сыкраан tur-sen“, —tep maktap cugaalaan.

Ооң soonda paza pir kezee im-ir tyzyp, karангылар keer ortta, ort-tun oqlu peletkenip, paza-la ажььр, paldьзын uştup tudup algaş, таң-ныьлар соруп каан. Ынсар turda tyne kada soop keerde, temgi kizi-bis тоңуп tidireeş, tizi сыраалар ti-direp keer ortta, kyzyr er сальр соруткаş, kortkaş кадызь разьныьн kazaазьн толганьр тура хongan tur. Таң адыр keerge, разьныьн езиин-ge cedip kelgeş:— „Ej, ujgu хартарь! Ро кандьој koncuој uduur ulus—sler! Аккьңарга езиинерни тырген азьдыңар, ро tyne кансаар-таа аај-сок uluој sook polgaş cyldy-cyreem-ge cedir toңa perdim“ —tep cugaa-lap ezikti soktap turgan.

Akkylarъ eziin azыtkaş, temgi taңnyлып kiirip algaş:—Cybe pildire tur-pe?—ter ajttыр turup pergenner. Таңнылы теjлеp cydeeş, оң, сө-өн talазып-ce сөgyrgyleeş, tidirej-tidirej:—„Men ро таңны askъ uju uduvadым, хағып кансаp салтым paksыраан консуо амьттан ijik-men, tyne kada кансаар-таа aaj-cok so-ок polgaş cyldy-cyreemge cedir тоңup, таңны askъ халыр tyzyp тура хондum. Ындыој polza-таа pagaj cy-be polvadь“—ter cugaalaarga, adazь aşşak турgaş оолуңга:—„Sen, Gavriilo, er-xej tur-sen!“—teen.

Уş tugaар udaazyнда paza-la kezee tyzyp, imirtinnep keer ортта, аşşактың ең хеjмер оолу peletkenip таңнылыга yner uzurluoј турза-таа, ер тырыңај хаајыңга-таа хакрас тындыој polган, хағып izioј malgaş сапында pulунда олurup алган par-

la şaa-pile algьгьр-algьгьр ьrlap olurar mьndьoј роор tur eves-pe. Akkьlarь oon-moon cemelep, taraa şəlyn-ce corudar teeş ьdalaargataa xorzok, cangьs cerge şьgьrt olurupkan. Adak səəlynde, pijee oolga adazь cedip kelgeş:—„Senee taraa peer-men taңньылга унур көрем оолум, Vanjuşa“—ter cugaalaan.

Бncaar ortta, Ivan toraan-na olurgan malgazьньн кьгьндan тышкеş, tonun ketkeş, xleep xojlap algaş taңньылдаар teeş corupkan. Тын тыzeri pilek aj ederincilep yngeş, ховузукта sula xerelin cазьр, oјнар турарьpile kadь Ivan ьнда yngen taңньылсь роор сук pyry-ce tolgандьр көрүр, кьлаştар, olurup eelceen erttirip turda, xenertten, уş тynнын орттuzunda, уј-palaj karаньда mal pьlgьrgan. Таңньылсь тура халаaş

køørge, kьşkь саа хар-теџ ак, ал-дын мөңгүн-pile kudup каан ыш-каш, консуџ караш pe турган. — „Хаа! Pistin оогивус sen турган тур-sen ale!... Адьрам аңаа тур, seen кьргь-га attаньр көреjin, кажь хире евес-sen“ —тер сорuj cyгырву-шаан kel-geş, peniң суук салгыџьџь kuduru-undan tuttun-na аарак tedir munur-ta-la perip tur. Pe-taa, cyzy poor, кьвьскььџь ottuџь караан тозыртты көргеş paазь-pile ojпaj аарак, at-kan ook-теџ, хальр-la каан.

Ivandan адьльгьньн argазь-pile карак сетрес кааш-кааш ховуларнь kezir, хадь ьjaştьџь kangaj uluџь таџьларнь азыр, elenгеj kalбак ezim арьџьларнь kezildir, тоorttu мөөр kel-irge Ivan ам-таа рьзьь-pile kudur-uk төзынден туттуңган olurup tur.

Pe-taa mogap, turup kelgeş:— „Саа, Ivan, sen-taa meen кьргьнга

olurup ee roop şьdadьн. Am kan-
caar, meңee şөleen oottap, tьştanьr
cerden pergeş, podunnuң podaanьң-
pile azьrap көrem.

Уş таң adarga, meңee şөlee perip,
arьој сагај ховулarga агаарладьр,
сальr-sen. Уş хонуктуң eccizi cet-
cirge, am turgan aldьн telegeј кьr-
ьнда cok, консуој ekki, iji aat pir
aatсьгаş төрүр peer-men. Aatсьгаş
polza, arььн хемсеојлиој kulaktьој,
уş sөөm турttuoј, oorgazьнда iji
mөгenniој polur еves-pe. Iji aadьн-
нь, тураң cetse, sadьр polur-sen.
Aatсьгазьннь кьmга-taa, cуну-taa
хереојlezinze, aldьн mөngyn - pile
pytken erttinege-taa, alalap kaastap
кьлган et херекselge-taa, ај хун-teој
caraş tangьnaga-taa, cer-le perves-
sen. Ol polza, кьştьн soogunda
сьлдыр, сајннь iziinde seriidedir, аşt-
tazьнza аaş-cem-pile totturar, suska-

зыңза узым сускун-pile хандыгар кедилің езиң полур евес-ре. Мен, ынсаңгаş, semirip тыстаныгым-pile көдеelep corruptar-men“ —тер суга-алаан.

Ivandan: „саа, ындың тур,“ тер подааş, peni kadamcсынъң segi cadьгын-ce kiir syргеş, eziin tak кылдыр рьзыңлааş, таң адыр, сер сыгьр keeri pilek-le, ыгь-şoorluoң xolun oorgazyңга cyktenip алган, турлаан-ce eep corrupkaan.

Turlaanga cedip kelgeş, ezik хаалга урег-kaa-teoң, алгь кьşкьзь-pile кадь, senciden tutkaş тырттыр soktaar ортта, аккыларь korgup, syre-eder, sirgajныр тургаşтарның айттырганнар: — „Кым тындың консуоң куşтыоң soktap турар ол?“ —teerge, — „Суоң-tenek Ivan tur-men!“ —teen.

Ынсаарга, аккыларь eziin азьткаş, темги суоң-tenek Ivanny киirgeş

koncup, cyu kajgamcъk kiziler korgudar kizi poor-sen, albъstaj perdin-pe tep aazыlap egeleenner.

Kyzyr Ivanъbъs, cyu poor, pœert tonun uzulvajъn kылаштаp pargaş, malgaş suugu kыръnga olurgaş, oorttan pygy tynnyң iştinde kœrgenin, kыlgанъn cugaalap egeleen:— „Men po taңнь askъ ujgu udivajъn terde turgan sыldъstar pygydeni toozajъn sanadъm. Aj paza teңi-pile cыръdъp, menden ojun tileen ыşkaş, kыlagar teerde agaарlap turdu.

Sыldъstar-pile polgaş aj-pile sanazъp, ojnap turumda, хennertten, tynnyң караңгызында, askъньң салъ арvajgan, segelinің салъ servejgen, ajанньој caraş хевир kœrgysken cетker podu-pile kelgeş taraанъ caza pazъp, kuduruu-pile taraанъң paazъn tyzyr şыvangаş-la turup per-

gen-te-taan. Ынсаар ортта, җын-ийн харън суве мегеlep pilves kizi-men, таңнавъ-җаан kelgeş, ol cetkernin mojnunun кьрнга олурupta-la per-gen-men-tee. Oluruptarъm ортта, cу-zy poor, kaaş janъь arga-pile kaar-ъn podaaş mөgeş-le turup pergen. Sagъъm ta cym ыjnaан, paazъm ti anғанajнъp, karaam odu кьзаңaj-нъp-la турган ышкаş polgan-te-taan. Ыncalza-taa, adamнъң оолу polgaş ышкьnmazъmга тура-тышкеş cugaal-aанъ polza:—„Сьрк өртtemcejнiң кьрнга meni хинceктевеjin көrem! Мыncага kalвајън, erиң көrgyзyp, ызыттънъp kelgenиңge cыъ-pile caa-зыгъp pergeј mende“—teerge, ku-lugurnuң sözynge idegevejin, cet-kercigeştin podun idegedip ыда-дым eves-pe — teeş, pistin tool-cubus cugaazъn тоoskaş, ezeр, хer-лиp, җаоqъьгааннъң pajдалън көrgy-

zyp uluq ujguzun uduur teeş cъ-
дыр алган.

Suq-tenek Ivannың cugaazyңga,
azyпыр кыьктапыр олурган аккы-
ларының katкызы кеер, şьdaşpaјып,
kara paary katкызе, işti xyрны aar-
gyza kattыргannar. Aşşak кырган
adazy pezin, кырган nazыьoјlarga
kattыrga ep cok tep cyveni utkan,
кырган podu-pile karaаның cazy
tögylgyze kattырган tur.

По тynнын тurgununda хөј-taa,
евееş-taa şak ertken polza, хөј-taa,
евееş-taa cybe pydyryp kaan polza,
ooң soondan syryp ceder eves-pis...
Toolubustu yrgylcylep көreeliner.

Şьjaan-am, cyzy poor, pir-le
kattap, uluq хynde, Donilo ezirip
algaş, kadarccының segi cadырыңga
кылаştap cedip keerge, ol segi ca-
дыр iştinde: cazar şuktup kaan ыş-
kaş, koncuq caraş, alдын celdioј iji

aat, pir ojnaar aat ышкаш, арзын хемсеолиқ кулактық, уш сөм тurt-туқ, оорғазында ији мөгenniқ aat-сыгаш турup турған.

„Аа-а! Tenektin cyge маңаа удаанын, ам-на pildim“—тер Donilo podunга cugaalanьp coruj, ol-la toraan турлаанга маңнар cedip kelgeş Govrilaga cugaalaan:—„Көр-em! Pistin po teneebis кандық кон-суқ caraş, алдын сагај celderliқ ији aat тыр алгань-ol теер-sen. Мындық cybeni kulaaң-pile-taa kaj-ын тыңнаан poor-sen“—теер ортта, Donilo, Govrilo-pile ijilee, карак кулак cok, uza-tura, eegiş-тыньзы-pile, кзыл-put халыспь-шаан темги ији aattyң сегизинге маңназыр keep турлар.

Cizik piccii pilzikter-teq eerliқ-ileen, mөngynnyқ caraş celderliқ, алмас erttine-pile şuktup каан ышкаш

tujuqlarlıq, oqlaa toşkunı-pile xarıktaan, ottuq cidiq karakterlıq iji koncuq caraş aattar koryştyuypile teeriqleen turgannar.

Alşkylar ol aattarnı kergeşterniñ canğys-la xaan tuzaaldıqlar munar aattar tur-ijin tizip cugaalazıp turgannar.

— „Polarnı kajın tıp ekkelgen teer-sen“ — tep uluundan orttumaanğa cugaalaarga orttumaandan:— Tenek ulustıñ olcazı orıunıñ askında tep şaqdan-tura cugaa par ışkazy-kajık. Pir eves sen iji akşa olca tıp alır teen polzuñza xavaan-ny xaja-taşka-taa, kancap-taa oral-dazıp, uskyleziñze xorzak-sen. Caa, Govrilo, kelir cedi-xonukta, po aattarnı, najssylal xooraj-ce appargaş, rajlarga sadıp koreelem, ıncanğaş akşazın teñ xıvaazır-pis. Sen podun-pile pilir-le polgaj-sen. Məngyn

pile kancaar-taa cыrgар, сегип пол-
 ur-la polgaj ale. Pis teerge-taa, cуу
 poor, pardam cybeler pazыp turgaj-
 la-pis. Temgi teneeң cybe таар pil-
 ir еves aattарның kajda-taa aaldар
 coruurlарың kajып pilir-ol, ында, мын-
 da tilep turgaj-la piske хатаан еves“
 —тер tur. Альşкылар саңғыс ун-pi-
 le cөşpeerezip, kuzaktазыр tejlep-
 tejlep алгаş, хөктыој рајырыль-pile
 attыој kajgamcыктыој азык olcalарның
 tugajында аразында хөк poldurup
 cugaalазыр сапыр кааннар.

Şak şagь-pile, хун хуну-pile
 eelceoqlioј jozuzun парымдалааş, ert-
 se-ertse temgi cedi хонуунуң egezi-
 таа kelgen-ne. Ынcaар ортта, парo-
 хот-pile paraan ciң sөdyrtтып ekkel-
 gen Nemesterniң, purgan-şazы-
 ның coruun ergeleen Saltan хаан-
 ның kelgen, kelweenin pilir, pottar
 ының olca paraаның ~~şadьoлаағы~~

pile aktъoĵ purganъnga tejlep-tejlep
algaş, ada kыrganъnga jөreedip-
jөreedip algaş, iji aattarъn cazъdъ-
pile algaş, ырак-la najъssылal-xooraj-
ce iji aлькъъ corup-la kaan.

Хун азър seriin kezee tyzeri-
pile kadъ tenek Ivan kudumcuga
yngeş, tyne xonar cerin-ce şioĵleen,
ыглаан-şoorlaan corup tur eves-pe.
Ховуда kadarccънъң segi cadърнъ-
ga cede-pergeş, pыктън tajangan pan
raj-teoĵ corgaarъ-pile, segi-ce kire
xalъj peerge, seginiñ iştinde, mur-
nunda turgan aajъ-pile aat-mal-taa
cok, canğъs-la, oĵnaar aat-teoĵ, mө-
gencigeş Ivannъң pudununъ arazъnda
өөryşkylyoĵ, xөktyoĵ kulaa-pile oĵn-
aan teşkileen turgan.

Ivan segige cölenip algaş algъr-
ыр-algъrъr: „Ergim caraş aattarъm,
kajnaar coruj paardъңar. Azъ er-
geletpeen teeş coruj paardъңar-pe,

azь slerni azazь oorlap algaş paar-
 dь-pe? Aatarьmnь algannar kaldar
 ьttь askьngа kirzinner, kara tam-
 aa tyzyp ɵlzynner! Ergim caraş aat-
 tarьmnь erttine ekki aattarьmnь! —
 tep xomudap xalaktap turda, aatсь-
 gazь Ivanga maңnap kelgeş, oran-
 ьp хаарьktap turgaş, cugaalaan:—
 „Cовавајьп көrem, Ivan. Kонcuо
 pagaj cybe роор turar tur margьş-
 pas tur-men. Ындьој polza-taa, seen
 азььngа, xomudальngа tuzalap şь-
 daar tur-men. Azaga karganma
 seen аккьларьң aattarьmnь algaş par,
 gan. Ындьој cybe төleezinde, kuruој
 cerge şak erttirip, toldajlazьp turgan
 xerek cok, Ivanuşka. Харьп tyrgeni-
 pile meen кьргьngа olurupkaş, ро-
 дуң ekki рьзьој tuttun. Meen ро-
 dum picce polzumza-taa ɵskenin
 aattarьngа cettirves-men. Turalaaş
 maңnaptar polzumza pukka-taa ce-

de manñaj peer-men“ —ter xөөрөп сугаалааҫ, аатсыгаҫ Ivannың мурн-unga kelgeҫ turup peer ортта, кyзыр суоҫ-tenek Ivan, сузы роор, аатсыга-зының кырынга рьзыоҫланьр, олур-upta-la pergen. Ынсаар ортта аат-сыгаҫ-таа, сузы роор, арзын хемсеоҫ-лиоҫ кулактарын тазыладыр раазын саҫ-gагылааҫ, pygy куҫ-ҫьдалын ооҫлаа-зы-pile ундыгуп тургаҫ, хенерттен, хаарьктавь-ҫаан, аткан оок-теоҫ uzu-гupta-la pergen. Саңгыс-ла ооң тuj-уунуң тоозуну соонда казыргь-ланьр кuu тоозун роор сьдыр ка-ар тур. Iji карак сивеҫ теер аразында, кyзыр Ivanьвьс, оорларда cede халды pergen.

Cede халды peerge, аккыларь кон-суоҫ ьядьр-таа, хоргуп-таа, консуоҫ совар-таа туруп тurlar. Ivan аккылар-ыңга хорадар-таа, кaҫгар-таа kel-geҫ, алгырьр-алгырьр сугаалаан:—

„Ivandan attыq-aldarлыq-pis, ugaan-
 ньыq-segeenniыq-pis tizir polgaj-sler.
 Қажы ыңсағ ол ugaan-aldарыңар?
 Ivan polza, sler ысқағ, аат-mal оор-
 lar coraan-евес. Oorлапығындан кан-
 сар консуы ыжатрас аккыларым ро-
 ор-sler! Ivan slerge podaarga uga-
 анныq-таа, attыq-таа tur kørduңer-
 pe“ —тер азы-pile аа сөйлер алган.
 Uluq аккызындан ыядь-ыядь:—
 „Ergim pistiң tuңтавыс, Ivanуша,
 сyzyn ыңсар турар-sen оңу, pis-
 tiң pottарывыстың хереевис-le polgaj!
 Авал харып туңтам, ыңсаңағ сан-
 асқанывыс ол polzun. Јадь хыры-
 выстың узун-na кылыпкан tur-pis-
 ijin. Podар kørdaan, tuңтам, аккы-
 ларыңны. Сеze-таа тараа тарыгывыс-
 ka канга кыстыргағ, ynmес polur
 tur. Oоң кадында албан тadyыr те-
 ес paza алғағ paar polur tur. оон-
 таа өскеzingе cer-le cedinmes pol-

ur tur. Мындьој кассьојдaldarga tut-
 тургаş, ро мындьој таварьşkan азьој
 кассьојdaldardan адырлырның аргал-
 арын tileeş, Govrilo-pile ijelee sym-
 eleşkeş, adak sөөlynde şiitpirlep
 podaаньвьс polza, seen iji aadyн-
 нь mунга-taa polza satkaş азьын
 seen-pile tenge хиваазьr teen-ne
 мындьој-pis. Ыncангаş, seңee pedik
 eezekterlioј sаррьктar, ereen кьзы
 рөөrt sadьp ekkelvi-şaan, cettirdivis
 teerin seen murnunга айтkaar tep
 podaан мындьој-pis-ijin, туңmam.
 Oон аңьда кьрган адавьс paza
 par polgaj, азы кьльр şьdavas ар-
 pargan kizi-le polgaj. Кьрган-taa
 polza, izip cip kederi xerek-le pol-
 gaj. Ol tugajьn podaар ugaаньој-
 la polgaj-sen, туңmam“, —teer орtta
 — „Саа, ьндьој tur-ce, ьндьој cybe
 polza, meeң iji aadyннь алгаş
 парьр sadьртьnar. Olарнь sadar-

ьндарда мені ederttip альнар“ —teerge, аккыларь таştь-pile kajьн полур туңмам тизип, иştинде өөрүр саныс ын-pile сөпşеереşкеннер.

Карангы тын тызур, хат сырынньо роор кеерге, карангыда аза peer-pis маңаа хонар тур тишкеş ааттарьн puduktarga tak кыдыр раолагылааş одар cemizin полгаş suskun sugadyн еккер пергилеештерниң, пурган өşşеер хонарлар ьjnaан teeştерниң, одақ кыьр альрь-pile кыьştазьр сорур каннар.

Кыьştазьр olurда, оларньн илуо хазь Donilo ьрак-la cerde ot кьзаş teenin көргеş, кара саныştь-pile, Govrilo-ce хььрттааş, оозу pyduy көрнур кеерге ot-ce аьткаş, солгај караан pazьр каарга, ортумак аккызь Gavriло суşкуузун тырваньр corda-la, — „Хаа, карангы тер cybe-zin-aa. Ooda ај pezin ынместен кан-

дѡѡ консуѡ суве полур. Шьнь-pile
 сугаалаарга-ла кыртыден тора-ла
 тур-пис... Адыр туруңарам... от-таа кь-
 заңнаан ьшкаш... Көрем, төө-ол...
 От тур але!... Таакрьдан тырткан пол-
 за! Консуѡ кизи poor - sen, туң-
 мам... Маңнар көрем, Ивануша! От
 аймаандан сувус-таа сок, pezin
 ottuubus сок ulus тур-пис, көрем“ —
 тееш, ьнсап турза-таа, Donilonьн ро-
 дунуң podalgazyнда полза: „аңаа
 паргаш, пастьыр, өлыртыркаан пол-
 за, кулугур“ теп podap турган.
 Gavrilozь тургаш: „Кьм пилir онu,
 та cyzy хьр турарь-ол суве! Та көш-
 кеннери, та cyzy, кьм сактыр, adap
 пилir poorul!“ теп podap турган.

Кузыр tenekke₂perge суве пар
 евес, piccii aattсыгазын eej тырттыр
 муңуркаш eezee-pile iyi, уш тың-
 зьш кьлдыр tepsengileerge оолај
 aarak халыр ьңај poorга, cyѡ-le

şimeş teeni kəstyp cədbər kalğan. — „Kandəoı kuştyoı, suu məndəoı ruğu-pile pistiñ arabəsta kadə sorup soruur aməttanıl-moñ“ — tər Govrilo kajgarp turup kalğan.

Mөгencigeştiñ xalььь tyrgedep-le organ, otcugaştyñ kьварь cьгьвь-şaan turgan. Ottuñ kьдььñga kuzyr Ivan xaldьь cedip kelirge, ховайньñ ховузунда, анаа-larir tögerik cerde, kajgamcьktyoı cьгьк xereldengen cьдььь izii-taa cok, purlaar ьзь-taa cok анаа-larir cьгьк xereldioı cer polgan. Suoıtenek Ivanььь koncuoı kajgarp turup tur eves-pe. Ёncangaş:— „Суу мьндəoı, aza cətkeriniñ cьдььь izii cok, purlaar ьзь cok, attəoı kajgamcьktyoı odu appaardь, cer-le ortta ot eves-le tur“ — tər cugaalanьь turgan.

Ёncap kajgarp turda piccii aat-

сыгазы тургаş сугаалаан:— „Мында кизи каягаар суве сок. По полза, каан-херетти кuuштуң суу сыдары-олтур. Сыргалдыој согуур тер подаар ползуңза, ол сыткан суоңу родуңга алба. Кизиниң саяаппыој аас кезиктиој екки куртталгазыңга моондак полур суве евес-пе“ — теерге, — „бндьој евес! Мени мегеlep тур-сен!“ — тер химиренip-химиренip темги хаан-хереттиниң суун церден алгаş, арзылыңга ораагаş, рөргынун иштеңге каттай кеткеş аккыларын-се еептир тур. Аккыларыңга cedip kelgeş, olарнын айттырыојларыңга хары peeringe talазыр турup тур:— „Хыр турган отка халытры-şaan cede peerimге өрттең төş полду, ооң одун өзyр-вес teeş, кансаар кьспраан теер мени, şak хире yрyр саяыр сыткьземзе, консуој аза cetкениң алдырвайын өзyрkalган тур—ijin!“ — тер хөөreen.

Kyzyr Ivan хөөрөп-хөөрөп үгеенин сапыга ијленіп сьткаш улуој ијгүзү-pile хаарьктар-хаарьктар удур сьткан. Иванов Аккыларь кьзырьр каттырзыр тееш тапнь аскь удубайьн каттырзыр сьда хонган.

Erten, таң раазь хажаалап, таş раазь кара-şokkar corda, алыськь-лар аат хөлын козуп езерттенгеş халыбрь-şaan најьссылал-хоорайга седип келгеş, улуој-ла мајгьнньн езиінде ааттар раојлаар одуруојга, ааттарьн раојлагылааш, садьој telgiir-ниң şagьн манар туруп тurlar.

Хоорай targазь садьојланар тер сугаалавас полза, суну-таа satpas, суну-таа садьр алвас теер ол хоорайньн саңсьль ьндьој cer туруп турган. Тууштын ујеzi keep, tymen амьттан хажньр турар уjede, kiş kezі рөөрттыој, хырең кьзыл şьгајльој,

segelinin salь serbeger uzun, askь-
 нын salь adьгыр uluq tufliа-сьтсак
 idiktiq, turum uluq pottuq, cys
 azьq тапныььп edertken — хоорај-
 нын targazь cedip kelgeş, aldьппьq
 tunun algьттьр:— „Aalсылар! Sadьq-
 majгьньгарнь азьдьнар! Sadьqlan-
 ar, sadьр альнар! Таамьыдар, el-
 dep cybe poldurvas, algь-кьşкь ун-
 дыртпес, yreqdel-talaqdal teeş, оон-
 таа өске arga mege-pile азьк кон-
 саа poldurvazь-pile sadьqlar, maj-
 гьнарньн саьнга турар xerek!“ —
 тер medeelep algьrgan soonda sa-
 дьqсылар, sadьq-majгьнарньн pol-
 gaş sadьq telgiirlerin азьткылааş:
 — “Ej хундылыq тьндаагылар, pis-
 ce peer morlap көруңер, janzь-пу-
 ынун et-paraan, ааş-cem ajmaa-la
 piste!“ — tizip sadьq telgiirin cor-
 dup, aalсыларь paraan ар, sadьqсь-
 ларь akşazьп сььр, таамалдарьн-се

хааја-хааја карактарын разьр кагы-
лар турганнар тур евес-пе.

Хоорайнын таргазы отрjады-pile
aat одуруунга кеерге, ulus con
teerge, кызы-хьмьскajak иязьн-
да хайныр турган ышкаш, ерттер кир-
ер сер сок кылыр алган алгырышкан,
катырышкан турганнар. Тарга ону
көргөш, кайгар: „суге мындыо хөк-
туо аргарган кон poor“—тер ро-
дааш, орук ундырттыру-pile таппы-
дарыга тузаал перип турган.

Бусаарга, таппыдары: — „Ой,
кызы put азалар! Оруктан сажлаңар!
Оруктан сажлаңар!“—tizip хар-сop
кезееlej peerge, темги сыолыр тур-
ган хөй коннар пөрттерин уштур
jozulap орук ундыгуп перип тургу-
лааннар

Хоорайнын таргазы aat одуруун-
да көерге, караанын мурнунда:
cizik piccii pilzikter-teo еерликлеен

məngynnyq caraş celderliq, aldın-nyq suuk caraş kuduruktarь aaj-aaj-pile xəlvenajnyр turar iji kon-cuq caraş calьь aattar paqlap kaan turgan.

Pelen cybege xerekxel ovaarьm-ca cok polza-taa, pistiң kьrgan ol-ar iji aattarнь kərgeş, cuşkuuzun kь-zьdyр tyрvур, magadar: — „Kajgam-cьktyq-la caraş maldar tur-am, cy-ge tɵmejleer poor polarнь cer-le!“ — ter pygy otrjadь-pile ceccen ci-gaa cordup turgannar.

Kajgamcьk aattarga xaramdьk-kaş, xaanga тыңnadьrь-pile talazьp, ɵske uluska sattьrvazьn, ьt cigaa yndyrtprezin teeş, otrjadьnyң camdь-zьnga kadartьp kaaş, podu otrja-dьnyң camdьzьn ederttip a!gaş, xaanga iletkel kьlp kajgamcьk-tyq kɵrgen cyulderin тыңnadьrь-pile, xap corup kaan.

Хаанньн ордузунга халдыр седип келгеş:— „Хаан-адам! Өрзеер, оваарьр көр! Şiidiner kulugurnu тивежин, сугаа-ла теп тузаар көр!“ —теп алгырьр, хаанга сөгуруп тур евес-пе.

Бнсаарга хаандан сөрşeерел перип:— „Бндьој тур, ајанньој еkkizi-pile сугаа-ла“ —теerge, хоорайньн targazyндан:— „Хоорайньн targazy at алгаş şьн-idegeldioј tidirtkenim jozu gaар, şьдаарьт-pile slernиң мурнуңарга ајьткар көрежин...“ —теerge, — „Pilir-men, pilir-men, харьн-се“ —теerge, хоорай targazyндан:— „Ро хун, otrjadyт алгаş, sadьој telgiiringe paарьтга ulus теп суве пир-ле кии туман, еrtter paar cer-таа cok роор алган турган. Кансаар роорам?... ОI хатьк улустарнь тарадьр, орук ezik yндырттыр-pile тузаал перип, орук yндырттыр алгаş, аат одуруу-pile corttur олурарьтга, суу

teer-sler, murnumda: cizik piccii pizikter-teq eerligileen mөngynnyq caraş celderliq, aldьnnьq suuk caraş kuduruktarь aaj-aajь-pile xөлвeң-ajnьp turar, almas erttine-pile şuktup kaan ьşkaş tujuqlarьq, kancaartaa aaj-cok caraş, iji koncuq calьь aattar paqlap kaan turganьn көргеş, slerge ovaartьrь-pile keldim"—ter tur.

Xaan onu тыңнааş, olurar arga cok roop:—„Paгьp көгвeeze kajьn polur, eleen solun xire aattar tur. Ej, terge ekkeliңer!“—teeş, xaan cunup, kaastanь perip tur. Kaaş minut iştinde pelen roop ordu eziinge cedip kelirge, xaan хамьк albattьzьn ederttip algaş sadьq telgiirin-corup kaan.

Sadьq telgiiriniң aat oduruuңga cedip keerge, хамьк ulustar səgyryp „ura“ tizip alğьrзьp turda

хаан जोзулаp coruj tergezinden
 erestii-pile tyze xalaaş, temgi aattar-
 dan karaan tyzyrbejin, on, paғыn
 talazыndan azыqlap, oorga mojun-
 aғыn caskap sujвар, eleen yr көрүp-
 көрүp, adak сөөlynde, tolgандыр
 турган connar-ce ergilip көргеş:—
 „Oj, ooldar! Қытпың kulunaғы?
 Eezi кымы?“—teerge, Ivan, iji pьk-
 тын тајанган paп-paj-teq pardam
 cybe, akкылағының арттындан yнyp
 kelgeş:—„Po iji meeңii, eezi paza
 men polur kizi tur-men, хаан“—ter
 corgaar хағылаp турган. Хаандан:
 —„Ынсаарга ijeldirzin садыр алыр
 tur-men! Sadar sen-pe?“—teen—
 „Cок, орнаар-men“—teerge,—„Or-
 nu кыдыр cyny алыр-sen ынсаş?“—
 „Iji peş pөөrt ішти mөngyn алыр-men“.
 „Po polza, on pөөrt ішти polur tur-
 ijin“—teen. Хаан ol-la toraan тең-
 zilep peerin айткаандан аңғыда,

podunun ekki ak setkildii-pile peş akşa nemelde perip turgan tur.

Бусаңгаş temgi aattарнь он көк рааştьој, сајан-матерјал-pile кылган кымсылар туткулаан, өң-пуру-pile хеелер кылган кurlарльој, алдын мөңгун-pile пуруттыңен аştактар-аатсылар алгаş соруп каан. Темги ији аатть орукка аарар сьдырда, орук аразында, сөруулер, темги аатсыларнь тер, хар соруж суген сular сувезин узе каза соккулааş Иваньңа тедир маңназыр келгеннер.

Хаан podu-pile тедир keep, кансаар-ам арга евес:— „Саа, туңмам, ааттарьвьс-таа пiske алдырар хөл сок полду. Суну-таа кьыр арга сок полган тур-пис. Pistin orduga азьдар тур-сен-ijin. Сен полза, алдын мөңгун иштиңе соруур полур-сен; cidiq кьзы хер-pile каастаныр полур-сен, саңгыс сугаа-

pile cugaalaarga, caq iştinde pyurek, sarzaq iştinde pьştak-pile төmej, meeq pygy-le aattarьmьң turar cerin pir kыдыр тураң-pile coruur-sen. Po tugajьnda, seңee tuzaal peer-men. Хааньң sözy caңgьs-la polgaj. Syl see, cөpşeerer-sen-pe? — teerge, — „Саа, po-la tur харьп cogum cybe! Aldьп mөңgyn iştinге coruur polur tur-men, cidiq kьзы хер-pile kaastanьr polur tur-men; caңgьs cugaa-pile cugaalaarga, caq iştinde pyurek, sarzaq iştinde pьştak-pile төmej, хааньң pygy-le aattarьmьң turar cerin pir kыдыр turam-pile coruur tur-men. Po tugajьnda, хаан meңee tuzaal peer. Erengejinde nogaa tarьr kizi podum, хааньң şerii polur tur-men. Kajgamcьkтьoй-la cybe tur. Ындьoй tur slerge aзыldaар tur-men. Ынcaңgaş тыңnadьrьm polza, meeq-pile

şoş-sodaa кыьр polvas, uju хандыг удудар херектиг. Ser-le тьндьог саңньог kizi-men!“ — tep cugaa-lap turgan

Kyzyr Ivan aattarьн кыьj tep ederttip algaş, uluq najssьlaldь unnaşтыг, xolun sajьр ulus-pile jozulaşьp-şaan, ьjаngьльог ьгьзын ьглаaş coguptar ortta, oоң ьгьзынньң ajaпньңga aattarь samnar-taanzьлар, ьлаңгьja, oоң mөгenniог aatcьgazь olura-tura tyzyp turgaş, taanzьlaarda xoorajньң conu koncuог kajgar magadar turgan

Oоң arazьnda Ivannьң iyi akkьзь xaannьң pergen mөngynynge savazьrap, kur хевin pir кыдыг таарар роор algaştarnьң paj pajьrлььpile pottarьнньң turlaог curttun-сеер keleşterniң тьркан olca азььн теңi-pile хиваазьр алгьлаан polgaş ijelee kadajlanьр, Ivanьн saktьр ka-

ар, оюн оја сизин сире курттар сор-
у) пергеннер

Саа ам өскени ынаар каар кааһ,
toolubus - pile номсукcularьвьсть
хөqlедip, хаанның ордузунга аат
алвань кыль турган pistiң Ivanьвьсь
суну кыль каанын санар сугаала-
зыр көгеелиңер. Суун кансар ыкь-
пырканы, кандьoй казар арга-pile
хаан-xeretti кuuшту tudup алганы,
кансар хаанның таңьназын sam-
сьoйдарканы, кансаар pilzik soon-
дан соруп coraаны, кансар teerge
tөleege соруп coraаны, кансар хун-
ден kiit-palykka өрşşeel tilep per-
genil, кансар yzen uluq парохот-
туң өске cyilderi-pile кадь тынын
ар uştupkaаны, кансар paşka tyl-
erge pьşpaаны, кансар koncuq car-
aş appargan турганы, санысь су-
гаа-pile сугаалаарга:—кандьoй jan-
зыльoй хаан polu-pergenil. По ту-

gajın cugaalazıp tanızıp köre-
liner.

Iji tugaar pölyk

„Tool tyrgen tooldanıp turar, xerek tyrgen
cer-le pydyp perbes“

Ivannıñ xylyk-pora aadından,
oon onza eñ tyrzyzynden tool-taa
egeleer tur. Taq cer xovu poop,
xovu cer taq poop, eerem talaj kaa-
dıp, ezim arga kurgap turgan yje
tur. Xylyk-pora aat pızıqlap paqlap
kaan turgan aldyn cygenin yze tırt-
tıp algaş, argalıq erttemcejni ada-
anga kaqlaş, puluttuq teerniñ adaa-
pile, puduktuq ıjaştıñ kыp-pile,
cañıktıq puluttu cызыradıp хун-се
унуп каан tur. Po polza, toolcu-
gaş tur, mana. Jozuluq tool mur-
nivusta eves-pe. Xajaalıq talajnıñ
kыında-teq, Kaa-Bujan arыlda-teq

арық арганың ішінде сар саа кылып
 каан хаарзак сьткан. Ол хаарзактын
 ішінде онза караş таңғына-уруқ
 сьткан. Ону толгандыр кuskun са-
 askан имиңайныр, кушкаş solovej ciң-
 айныр турup турар cybe tur. Po polza,
 toolcugaş tur. Jozuluқ toolubus
 moon egeleer eves-pe.

Purgan şазын - idegeldioqlerniң
 oozum şырşын orduzunga, pistiң
 er-xej Ivanьвьс, хаанның аattарьның
 kazaazyңga, аattың азыльсьнь роор
 азылдаан, артты суртта ха-туңма pol-
 gaş кырган adazyң тығыңай utkan
 турган tur. Қызы караş найғының
 хептиқ, он азық aptara, хаарzak-
 ta онза екки idik хептиқ оваа-
 lap алган, ekkizi-pile izip cip турар,
 ekkizi-pile udup тыстаныр, cyy-taa
 cybe sagьngань-pile роор турар pol-
 ganda, ха-туңма polgaş кырган ada
 sagьška kirer cybe kajda polurlaan

ale? Қым евес. Реş cedi хонук erttip, piжекки Ivanъвьсть şibişkin aşşak, aзыqlar udup-la сьдар суветaa кьлас, анаа-la ааш-сем сир-le udup сьдар, ааттың азылың кьыр аштар şeverleves-taa, po cok-taa polza, mo-оң мурнунда екки ergelekcі турган-na polgaj, moоң орnunga азылдаар кизилер cok евес кьдыр podap турар appargan. Қансар-la ordudan yndyrттыр көреjin кьдыр podaaş, pir kattap, karaa cetpes sogur, kulaa тыңавас тylej, ьдьдь унmes уny cok, askь тizi cok амсьгыр аşşak роор алгаş: „көрыр тур sen kulugur xirliqni, tongajттыр ok-taptaan kizi“ tep podu-pile podap турган

Реş cedi хонук-taa ашкан-na, piжекки Ivanъвьсть şibişkin аşşak көрыр турарга, ааттарьн-taa азаар азыравас, арыqlавас şeverleves, ек-

kizidip surgabas mьndьoј. Ындьoј
 polza-taa oоң iji aady тырвар суј-
 вар, сир шеверлер каан ышкаш агьoј
 шевер, торгу, сьсссь-теoј кылсагар
 кылагар, кудур каан ышаş тоң ек-
 ки тодоој турур-ла .турар мьндьoј
 роор тур.

„Мооң ро ааттарьн сузу мьн-
 сар азырар, азаар турар суве полур?
 Адыр-ам, таştььрттан елдер улустар
 кирир еккер аştадыр азырадыр турарь
 магат сок, манар көрејин, бир евес
 ьндьoј polza, ро tenekti moorttan
 ундырери-pile кандьoј-taa argalar
 хереoјлер polgaj-la-men тер podar
 турган. Бир евес ьндьoј polza. хаан-
 ньн jaамьзынга pargaş, pistiң хаан-
 ньн aat-syруунуң cerinde purgan-
 сьрк teediniң евес, oор-tojaансь,
 агьoј cyдылге сок, амьттан хилнсек-
 теер, purgan cydeenni ьрваткан, eet-
 cem сир purgанныь puzarttаткан, pук-

azazь-pile tolğan, tuzun ekkep tur-ar pytpes ideget par tur“ teej-le men tep podap şibişkin uluq tьn-ьp, kьzanьp olurğan.

Ol-la kezee, murnunda aattar azaarьnьң ergelekcizi turgan şibişkin, aattar turar cerge pargaş, sula arazьnğa caşьp cьdьp alğan. Tyn-nyң karaңgьzь tyzyp, tymen амьt-тannьң ьддь şeqler, şeleen şьp-şьң tyzeri pilek temgi şibişkinniң xөree pastьgьp ölyq, tirioqniң iji arazьnda cьtsa-taa canьnda kizizi kazan-na, kancaar-la irgi tep ojbaktan pir karaa-pile pakьlavь-şaan cьtkan. Ezik хьлььrt teeş azьttьna pergen soonda, ьnda turgan aattarnьң ta-vannarь taqzaan, ьncap cьdьrda, şьnar-la, ergi aat azьrakcьzь kizi kirip keep tur eves-pe. Ыncanğaş eziin ajaar хаqğaş, pөrgyn serem-cilii-pile uştup sonğa kьrьnge kaq-

gaş, oon iştinden kaaş kaat kылдыр роор каан хаан-xeretti kuuştun cyyn uştup ekkelgen. Ol cyynyn сыгьк теп cybezi саянапъ-la pergen, oorttan temgi sula iştinde сыткан şibişkin aştak korgup-irgip sirinajпыр алгыгьртар сазыр сыдыр-да, кыгьнда sulазь тьдырткажындыр тызур турган. Pijeekki aat azaar aştak janзы-пырынун ыгьзын ыглап тургаş, хажындыгьр каан хандь-ce temgi cyyn sup тургаş, temgi iji aattarnь аştар сур, агьолап тырап турган тур. Oon arазьнда sula arазьнда сыткан şibişkin саныс караа-pile шыгаар көгур тизин кьжырткажындыр тажнапыр каар: „суу тындыр пук роор! Кажын тынсар тыр-тыр келген arzajar тыжыс сок, ао-важар салы сок, кажнаар-таа көөрге суо-tenek Ivanna тур-ро! Кансал-зымза-la ekki irgi kulugurnu“ теп

karak alvajьn kajgar cыtkan... „Aa-a! Ёндьој tur, am-na pildim kulugurnu, ertten-na polzun-am хаанга тыңнадьргыга, seen tenek ugaанынь казыр ундырер-le, ьнсаңган сонда am meni sagыңгај sende“ тер химиренир cыtkan. Ооң аразьнда Ivan, кандьој консуој перге ажьы онаазьр турарьн көңгус pilveen, аştattыньр, şirvittinip-le ьргьзын ьрлар турган. Аştар-аştар хамьк сувезин poldu кьлдыр кьлгаş, аattарьн сigennedip sugarьр кааş, temgi хаанxeretti кuuştuң суун рооşkunунга роор рөргынун иştинге, sukkaş ezepezepe аattарьн songu puttарьн сапынга рөргын сырттангаş удур cыдыр алган.

Таң раазь сарьој şokkar, таş раазь кара şokkar роор egeleeri pilek-le, pijekki kedekci şibişkin аşşак şimcep тыңналаарга, кызыр Ivan

ser-taa cok хаарьктар сьткан. Улуу ијгузунга пастьргagan Іvannьн санынга темги шивішкін унгер cedip kelgeş, сьрттаньр сьткан рөөрт іштинде, ораар каан сьткан хаан-xeretti kuuştuң суун оорlap алгаş, карак-кулак cok хальр-la каан.

Хаан сар-саа ottup, turup турган ceringe темги шивішкін, eegişteen-тньштаан, маңнар cedip kelgeş, хаваан аарттыр şalaga yzyp сөгүрүр хаанга ьрлар сугаалар тургань полза:— „Kemni кьлган раазьт pile seen мурнуңа кeldim, хаан, şiidiner monu тивејин, сугааладьнар теп тузаар көр“—teerge, хаандан:— „Nemep хөөреди perveјин сугаала, pir eves megeleer ползуңа, ereekьmсьдан ertpes eves-sen-pe“—tepezep сугаалар олурган. Темги шивішкін, рајгь турган şьdаль-pile, хаанга сугаалар турган:— „Өрşeep көр?

Şын Христос ро тур радъмсылық, ха-
 аным, слерге айтқал еkkeldim. Сыл
 тизе, пистің Іваньвьстың пілвес-таа
 сувези cok kizi tur. Adam, хааным,
 слерден алдын-таа евес, мөңгун-
 таа евес, хаан-херетти кuuштуң суун
 сазыр турар тур... — теерге, хаан
 олурғаш:— „Хаан-херетти?... Қарғыс-
 тық кулугурну! Қажь, ындық рај kizi
 tur ale... Sen кулугур тајзыннь адыр-
 ам! Ерее-кымсыдан ерттирген kizi!“ —
 тер кызаньр олурған. Шибішкін ашшак
 турғаш:— „Оон-таа өске ергим екки
 та суну пилі kizi! Хаан-херетти кuuш-
 туң суун ар coraan-na tur. Ынсаарға,
 adam хааным, слерниң ордунарга
 хаан-херетти кuuштуң podun еккер
 пер тер тузааза, еккер-мен тер
 мактаньр cadavas“ — тееш, хаанға
 мөгејіп cetкеш, темгі оорлап екkel-
 ген суун сазыр tuduskaş, kattap
 сөгуруп турған.

Хаан темги суоҥу көрүр, кон-
суоҥ кайгар каттыр, салып сулвар
олургаş, ол суоҥунуң узун узе тај-
паркаş, темги суоҥу хаарзактар ка-
аş:— „Еј! Тенекти реер кыҗгырлар!“
—тер судуруун арныр şьдавајын
кыşкыр, отакşыр олурган.

Хаанның тузаалып хааларындан
алгаş, Иван-се халыыр пар сыткаş,
ругыдези पुलунга тьгырттазыр şөј-
лүр узур турганнарын хаан көргеş
каттыр сонургар олурган. Хаан-
ның каттыр сонургар олурганын
хаалар көргеşтерниң карактарын си-
веннеşтирип, аразында медеелези
каттар-каттар şөјлүр узур турарга, ха-
ан консуоҥ рајылар сонургааş, олар-
ны рөөрттер-pile şаппар турган. Ха-
алар şаппадыр алгаş, ам-на şуут Иван
ны кыҗгырар-pile халыыр кааннар.

Темги хаалар аат турар церде
удур сыдар лванга маңназыр кел-

geş, kyzyr Ivannıñ iji puttaryndan tutkaştarıñ ıñaj peer silgip sedyrttyr, şak carttıb xire oraldaşkaş cadap kaan turda, adak sөelynde aat aldı aştar kizi şirviizi-pile oturupkan.

Ivan:— „Суу тьндьој, Ivannı ortta otturvas, cyveleril-po? Kьmсыт segirip alьmza, oоң soonda ьncalvas polur-sler“—ter хьјланьр turup organ. Ынсаарга хаалардан:— „Хаан seni кьјгьрткан. Seni хаан-се кьјгьрп tur-pis“—teerge, Ivan:— „Хаан?... Саа, ьндьој tur! Қаастаньр al-la хаанга cede peer men“—ter, temgi хааларга cугаалар турган. Сунур тыраттыньр al-la kyzyr Ivan ekkі idik хевин ketkeş, polgu-teoј kurun kurzаңгаş, koncuoј кьmсызын рьктыңга азыңгаş, eştir coraan odyrek-teoј, paskaş corup kaan.

Kyzyr Ivan хаанга cedip kel-

geş sögyrgeş, eleen cazattıñır al-
gaş, iji kattap sögyrgeş:—„Meni cyge
otturdun?“—teerge, хаан хаваан тыр-
уштуруп, он carttıkкы караан имир-
erdip algaş ковајыр турup ora:—„Быт-
тава! Меңее харылаар जोзулуој тур-
sen. Қандыој сунуң ајттыбшкың кы-
зынге алдырғаş, pistiң хаанның edi-
leli—хаан-xeretti кuuштуң сууң, pis-
tiң караавыстан сазырдың-sen?! Қым
tur-men! Хаан tur-men-pe, азы кан-
дыој pir paj tur-men-pe? Харылар
tur, tatarin!“—tep şuguldap алдыр
турған tur евес-pe. Ivan xolun саң-
гыр, хаанга:—„Адыр! Сеңее рәөрт
cer-le perveen-men, суну мыңсар
sактыр, pilip алғань-ol? Суу мың-
дыој сатмылыој саяан-sen? Та кан-
сар tur ta kazaaga хаар olurttup
al, ta merge-pile sogunar tep tuzaa
суу-taa tep turzunza mende cyoј
cok, cer-le суу-taa cok...!“—teerge,

Хаан:— „Харьыла tidir-men!.. Къмсь-
лар тургаş sөqledir-men!...“ —teerge

Ivan:— „Seңee oritta cugaalap tur-
men. Cyoq cok mende! Ындьoq kaj-
gamcьkть kajьып ekkeer poor-men?
Saktьrga-taa!“ —teer ortta, хаан or-
un кьгьндан тура халааş, cyoqlyoq
хаарзаан азьда тьрткаş:— „Po cyl?!
Udurlanьp турar tur-sen ale? Moon
adьrьp unyp cer-leşьdavas-sen! Po
cyl? Aa!“ —tep ajttьgьp турган.
Ivan am-na xorgup, хattьoqда pyry-
teoq sirinajnьp, kortkaş pөггyn-
pezin ьşkьпьpкан турган.— „Cyl,
өңnyk, тьңзьoq ьшкаş tur-pe? Adьr-
am, туңmam!...“ —tep хаан cugaal-
аньp олурган.— „Ee-ta, puruuluoq-la
poop tur-men! Kemniq Ivannьp salьp
өрşeer көгьner. Moon songaar cer-
le megeleves-men“ —tep tyrlyp, şөj-
lyp sөгьryp турган.— „Caa, pir tuga-
ar seen keminni өрşeer tur-men.

Purgan ɵrşee, koncuǝ kыьkтыǝ kizi-men! Samдык pir хорadaaньмда, ol хорadaaн cyвemниң cɵвeen paazындаn хoorup kaaptar cыгьь kizi-men. Мындьǝ koncuǝ kizi tur-men, kɵrdyn-pe! Саа, ьрак хɵј cыгаа cок tur. Pir eves seni, pistиң хаан-ның orduzunga, хаан-xeretti kuuştuң cyyn ekkel tep tuzaar polza, ekkeer-men tep maktanьr kizi tep pildim. Ындьǝ polgan tɵleezinde, cok, şьdavas-men tivejin хаан-xeretti kuuştuң podun tudup ekkeerin kызьp oraldazьp kɵrem"—tep хаандан cыгаалаан tur eves-pe. Ivan pɵry-cigeş-teǝ tura xalaaş:—„Men ьncaar cyвe cыгаалаваан-men. Cyǝnyң tugajында-taa канcaar xyleettiner tur-men, kuuştuң tugajында cer-le şьdavas-men, ta канcaar-sler, meni хej cer-ce corudar tep tur-sen!“—tep aştanьp algььp turgan. Хаан саль-

pile silgittinip turgaş: — „Суу-се? Се-ең-pile cergelezir тьндьој tur-men ale! Көрүр tur seni şibe, pir еbes уş cedi хонук іштинде, pistiң хаан-ның ордузунга хаан-xeretti кууштун podun ekkelbes polzunza, kajaa-taa, suoј-taa adaanga polza, seni өрген раазьнга олурттур-men, po көгерген салым-pile. Согу хөлеccik!“ — тер tur. Хаанның ьндьој сарлыып тыңнааш, аатсыгазының турган сиген казаазьнга ьолар cede pergen.

Мөгenniој аатсыгазы еezin көргеş амьрап, теşkileeringe pelen тур-за-taa, eeziniң карааның cазьп көргеş, podu ьолaptar cазьр тургаş: — „Суу polду, Ivanuşa, cyge муң-гарaj pergen-sen? Menden cазьвaй-ып кандьој ажьы кассьојдалда та-варьь pergeniңni cугaalap per. Men сеңee тuzалаарьнга pelen тур-men. Азь аарьој соваланга таварьь-

тың-ре, озал endee кылыптың-ре, сарыым?" — теп айттыр, Ivанның pudun tolgандыр маңнар турган. Ынсаар ортта, Ivанның ішти хөree кударар kelgeş, aatсыгазының мойнундан kuspaktаньркаş, оşкар ergeledip тургаş:— „Оо, aatсыгазым, консуола cybe tur! Хаан polza, podunun orduzunga хаан-xeretti кuuştун podun еккеp per теer cybe tur, кансаар консуола kizi poor-men, мөген-цигештиим?" — теп мунгараан podалын aatсыгазынга cугаалаарга, аадь тургаş:— „Perge-le cybe tur, po tugajында margыşpas tur-men. Ындыола polza-taa, seen мунгаанга тuzalap şьдаар tur-men. Сеңее po тавазыр турар perge cybe polza, pir kattар-аан, najьssьlal хooraj-ce kel cьткаş, хаан-xeretti кuuştун cyун тыр алыгынга, ону алва, po polza, kiziniң cajaанньола aas-keziktiола ekki

curttalgazynga koncuq moondak polur cybe eves-pe teeringe meni tovaanьндan poor turary ol tur. Am, шынь-pile seңee cugaalap turgаньтнь, pilgen poor-sen-on. Шынь-pile өңнеşken aажь-pile seңee cugaalaarga, po кыльп турган албан-азы, албан азы eves, jozuluq албан азы murubusta poldur eves-pe. Бндьоq polган төleezinde, sen am toraan хаанга пар. Паргаş азьь-pile-le ana a cugaalap peer-sen:— „Meңee, хаан, iji tespi işti arьoq caagaj ak-taraa-pile taşтьkkьдан kirgen araga xerektiq. Po cyulderni tarьj кьлдьтър periner tep talaşтьrar-sen. Бncangaş, ertten таң adарь pilek-le ajan coruubuska corruptar-pis“—tep turup tur.

Ivannьндan podu хаанга азьь-pile cugaalaar teeş pazьp corrup kaan tur. Паргаş: — „Meңee, хаан, iji tes-

pi işti arıoı caagaj ak-taraa-pile taştıkkıdan kirgen araga xerektiı. Po cuylderni tarıj peletkedip periner. Ertten tañ adar ı pilek-le ajan corııvıuska corıptar-pis“—tep cıgalaarga, xaan ol-la toraan, İvanga cıy-le xeregil, peletkep periner tep tuzaal peerinden ańııda, İvannı erxej tep adap.—„Orukka mendi caagaj corıur-sen“—tep cıgalaan.

Taarttaızında, ertten koncuı erte, aatcıgaş İvannı otturup:—„Eej! Eem! Ujıun soksat! Udıp cıdar şaı eves xerek pydyrer yje tur!“—tep turgan. İvanıška turup serger ırakkı oruktı peletkelin kılır, tespilerde taraaz ı polgaş azıı aragazın podunga algaş, sııııııı kettinip algaş, podunı aatcıgazın kırnga olıurı, xleevinı puzıun uşta tırttır sıp algaş, cöön cık-ce şııleeş, xaan-xeretti

kuuştu tudup ekkeeri-pile corup-la
kaan.

Pydyn cedi xonuk iştinde corup
keep, coñ sөөly sestin xynynde,
pir-le koncuoј ezim arga iştinde ce-
dip kelgen. Ol ezimge cedip keer-
ge aatcъgazъ tura tyşkeş— „Po ar-
ga ezim iştinde azъk oјbak turar
eves-pe. Ol oјbaktың orttuzunda ar-
ыoј mөngyn-pile pytken şulu-mөң-
gyn tej turar. Ol tejn'ң kыръңga
taң atkalak corda хаан-xeretti
kuiştar uzup kelgeş suoј izerler
eves-pe. Moorttan olarnы tudar ap-
paar tur-pis“—tep, Ivanga sөөleer
sөzyn tөtkeş, temgi oјbakka yne
maңuap kelgen. Şынь-pile-le aas-
pile cugaalap cetpes attыoј kaj-
gamcыkтыoј onza caraş taş ertti-
neler-teoј xeeliq caraş көk-no-
gaan, seriin cывар sыoј-sыoј kыдыр
хадыр turar, calвьёş cайьн caşтыньр

turar, torgu-mannыk cadыр kaan ыш-kaş tozuluoу xeelioу elengej көк хо-vuzuk turgan. Ol ховузуткуд орттu-zunda puluttuң turguzuu-teoу хевир-in көргysken арьoу ак мөңгyn-pile pytken консуoу caraş tej turgan. Ol tejniң paazyнда сaйгь хун хер-eli-pile oйнаp, хуннуң алдыныoу херели tejniң paazyнга teerge, onza хевир оон кьрында көрyштуoу саa-gaj oйнаp turgan.

Tejniң кьры-се аатсыгазы маң-наp yнгеş оортан оран-сок ыракта turgan eezinge маңнаp keep тура тышкеş сугаалаань полза:— „Udavas tyn tyzer полгаj. Ivan. Ындыoу су-ве төleezinde маңнаp хонаp appaar tur-sen. Амдыгааştan tespinge ара-гаңнь kutkaş, оон кьрынга ак-тар-аан urgaş холuj пыгар алыр-sen. Ыncangaş, caştьнарнын argazy-pile poduң өске tespиң iştинге caştьныр

algaş udubajьn-taa şimeergebejin-taa, karak alvajьn ajaar kedep olurar-sen. Ёncap oluruңda хyn уn-gelek corda хаан-xeretti kuuştar uzup kelgileeş, seen po taraaңнь cip soktap pottarьньң төreen уny-pile алгырзырлар еves-pe. Ёncaar ортта kajь-la cook turgan хаан-xerettini tudup алр-sen. Tudup al-salь-la par turgan poostaaң-pile алгырар-sen. Ёncaarьң ортта, ol-la toraan maң-nap kelir-men“—teerge Ivandan:— „Хаан-xerettiniң tyk cyu ottuq cyvetur, pir еves cij perze? Kоncuq cyven өrttedi peeri magat cok xol хавь хereoлевес polza“—ter хөөрөp tur-da, ооң aatсыгазь cide-xalьj per-gen. Ёncaar ортта Ivan kyzyr aat-сыгазьньң cugaazьн jozugaar pol-durгаş ыjaş tespiziniң алдьдн-ce унгер кире pergeş өлген cyve-teq cьдьр алган.

Саа-ам, тynнyn ортузу тызур
 тyмен амьттан шьршьнзыраан уjede,
 темги теjнiн paазьнда аттьој kaj-
 гамськтьој сьгьк сажьнаньр, тал-
 тыште хуннун сьгьь херелденi пер-
 ген cyве-теој polu перген көөрге,
 хаан-херетти кууштар узур kelgileen
 ьнај peer cygyрзур, алгырзьр ара-
 гальој ак-тараань sokтар сip маң-
 назьр турганнар. Ivan олардан caш-
 тьньр алган, теспизиниң алдындан
 көгур сьткаш, podu podunga idiој
 перip, pileen сьвьрттьньр xolum-
 pile шак-мьнцаар-ла адырам тер
 podар алгаш, „kulugurunнун kyzy
 адыој-ла poldur-ijin! Po турган pe-
 zen cyвелерниң тоозазьн сань-pile
 tutкаш, paојлагьлар алыр polза, ам
 pir азьк полур тур-ijin! Тоозазьньн
 puttарь кьзы, тастьндан көөрге
 tooza caraш, kuduruktарь теerge, pir-
 le kattьрьр турган-теој саојланайньр

turar, cer-le сьгьк ɵrttemzejde cok tep polur caraş cybeler-le tur-po!“ tep sɵzyn moon-pile tooskaş, temgi caşыр сьткан tespiziniñ aldьndan araj tep сьткаş yngep, temgi tespide araga-pile xolup kaan aktaraanьң canьңga cedip kelgeş, kajьla cook turgan kuuştuñ kuduruk tɵzynden apkaş: „Oj! Aatсьгаş — mɵgencigeştiim! Şьmdaj mañnar kel ɵnnygezim! Kuuştu tudup aldьm, kɵrem!“ — tep Ivan-tenek algьрр turgan tur. Ъncarga, mɵgencigeştioǵ aadь ol-la toraan mañnar kelgeş:— „Aa, kyzyr eemni, onza-la tur! Şьmda-ce, şoodaj iştin-ce suk! Ъncanğaş askьn pьзьдыр paǵlavьt, şoodajнь mojun kьrьnda ekkelgenmen, Ъncanğaş tedir oruubus-ce sorupkanьвьs xerek poor“ — teerge Ivandan:— „Adьram, kaj-am ol kuuştu korgudup kɵrejini! Kɵrem al-

гьдан хоруп сьтканьн!“ — теп турган тур. Şoodajьн tudup алган ьңай peer cайгар silgip турган тур. Ol ара-зьнда өске кuuştарь теерде ун-ген, сьрк салвьёş-pile cайьнат-рь-şaan, теерниң өнун онза сьрт-рь-şaan хайьм кара puluttuң артты-це азыт кирip тургannар тур. Ivan кuuştарньн soondan xолун caң-гьр алгьр, азьр, саргьр, турган ьşкаş, хальр tyзыр турган тур. Ын-сар турда, темги кuuştар puluttар артты-це азытталь перген. Pistиң ая-ансьларвьвьс хаанньн cагььн азаар алгаş ergip canьр kaannар тур.

Najssьlal-xoorajda хаанньн or-duzunga cetkilep kelgileen turlар. Ынсаарга хаандан Ivanga:— „Cyl, хаан-xeretti кuuшту ekkeldиң-pe?“ — теп cугаалар турда, şibişkin көрүр кончуң calгаараан салаа-сайгьдэн yze тајнар каа-тең турган

Ыңсаарга Иван тургаş: — „Еккелвејин-
 аан — теерге, хаан: — „Кайдал ооң
 ыңсаş?“ Иван: — Piccii mana, харьн
 хундylel разьньньн songalarьн tuza
 al-pilexaoдьr, karangь турar jozuluoд
 еvespe “ — tep tur. Хамьк хаалар
 маңназыр kelgileeş pygy songalarьн
 toozazьн хаaptar ортта, Иван şoodajьн
 şiree кьрнда еккелгеş: — „Се, иoвaј,
 турup көр!“ — теерге, хер хенерттен,
 calar ot-teoд, сьрьк сaјьпajнь peer
 ортта хамьк турган улустар карак-
 тарьн тuj tuttunup турарьньн кадь-
 зь-pile хаан родu posku сарьлгы-
 ce алгырь, кьşкьрь: — Аа, purган-
 kegeen, өөрт! Ej, өөртcylerni tileңer!
 Суoдaн сазьнар, кудунар! — теерге,
 Ivandan: — „Peer тыңна, po polza,
 өөрт еves, po polza, хаан-xerett,
 кuuş tep cybe tur. Хааньм сеңее
 сeңгip сонургазьн тееş, еккелген
 cybem tur“ — tep kattьрь сугаалар

turgan. Ынсаар ортта хаанның
Ivanga cugaalaань polza:— „Sen
polza, meen setkilimni xөөlettin,
men teerge koncuoq pajьrlap tur-
men. Sen polza, хаанның кьзь-
mak тьвьксьзь polur kizi tur-sen.
Ivanuşa, seңee koncuoq ьнакшьр tur-
men!“ —teen.

Ivannың мынсаар мaktadyр tur-
ganың мurnunda aattar kazaazының
ergelekcizi turgan kazar, caşpaa şi-
vişkin көргеş tumcuunun аldында
ximirengen: „Sen emissikten ynme-
en caş kulugurga kajьn-na yrgy-
lcy cybe aajlaşkaş-la sen artтыр tur-
ar tep-sen. Adьram, өнnygezim,
seni kandьoq pir аjьылга kattap ta-
varьştьrvaan kizi!“ —tep кьzangan
turup tur.

Уş cedi хонук polgan soonda
pir-le kattap kezee хаанның paştan-
сьзьның pazьныга ordunun алван-

сыларъ сыѡыр алгаş ағынъдъ сѡгирин
 омааştар сѡр, Лерсуланнъ (орустун
 ергѡ шаѡннъдъ тоолу) номсѡр хѡѡре-
 зѡр олурганнар тур. Оларнъдъ пѡреези
 олуралар:— „Рохун мен, санымда тур-
 ган кизиден, консуѡр каягамсык ном
 алдым. Ол номнун ағынъ ындыѡр кон-
 суѡр кылып-таа евес полгаş пеş-ле
 тоолдарлыѡр ном полду. Пѡр евес то-
 оларын сугаалаар полза, сер-ле кан-
 саар ону каягар, сер-ле, ханмас тур-
 мен. Каягамсыктыѡр-ла суве полду!“
 Ынса теери пѡлек-ле тоозазь пѡр ын-
 пѡле:— „Сонургат! Сугаалаар кѡр, тун-
 ма, сугаалаар кѡр!“ —теерге,— „Кая-
 ызынга туралаар тур-слер ынсаş? Ын-
 да полза, пеş тоолдар пар-ла полгаж,
 санар пѡтежин şиве: пѡр тугаарында
 вовр-амыттанның тугаарында сорду,
 ѡѡ тугаарында хаанның тугаарында
 сорду, уş тугаарында... Угааным-
 ның-таа консуун ... Ылар-ла! Сѡѡн

cykтын рајларьның тугајында cordu,
 төрт тугаарында, Вовы појан cor-
 du, реş тугаарында... Адырам реş
 тугаарында...Ее халак, utkan tur-
 men! Реş тугаар тоolda cugaalaань
 polza... Садараанын мьјада-ла ерги-
 лип турар тур-ijin...“ —teerge,— „Саа,
 ону соор-сен, ьнаар турзун!“ —
 — „Адыр!... Сараşтын тугајында су-
 ве poldu-pe-мон? Lap! Реş туга-
 арында консуој сараş хаан тајгьн-
 анын тугајында cordu. Саа, еş-өөр,
 ро хун кајзын slerge cugaalap
 peer-men?“ — teerge,— „Хааннын
 тугајын-таа тыннар кааркан-пис, ха-
 ан-тајгьнанын тугајын тырген су-
 gaalap көр! Ооң тугајын тынпаза
 хөктыој polgaş тырген полур“ —tizip
 pir ун-pile алгызыр тургуланныр.
 Темги алвансыларның сапын-се тар-
 тыој ede олуруп алгаş төнмес пат-
 разь-pile cugaalap-ла egeleen.

„Brak curt nemestiñ canında talaj par cybe tur, ooldar, ol talajlap kara-cangъs Basurmanar corup tur-ar cybeñ-irgin. Pujan cydylgeliq cerlerden pajlar-taa, jadylyar-taa, kəşkenner-taa ol talajlap cer-le cor-baan cybeñ-irgin. Ertken-tyşkenden polgaş ergim aalcylyardan тыңнаар-га, ol talajda onza caraş kыs curt-tap turar polgan tur. Ol kыs polza, anaa-la pir eves. Aj polza, oоң тө-reli хун polza, oоң аккызь polur cybe tur. Ol kыs polza, кызы ton ketkeş, mөngyn хууреktiq, алдың-пыq uluq хемелиq, oozunrodu-pile ар хемелер, janzь ругунуң ығып ылар onza ojnun ojnar coruur cybe tidir, ooldar...“

Ulustun тыңдыq cugaazьn тың-naaş, piжекki-le pir şibişkin aşşak şak oон тура халаaş pajгь турган kyzy-pile халвь-şaan eegişteen тың-

Ыџтаан хаанга cedip kelgeџ, хаваан
 aartтыр џаллага yzyp sөгyгyp хаан-
 га ылар cугаалар турганъ polza:
 — „Kemni кырган paазьm-pile seen
 murnuнда keldim, хаан, џидиңер
 monu тивејин, cугааладьнар теп
 tuзаар көр!“ — teerge, хаан орун
 кырындан: — „Mege arга кыбай-
 ын, џынь-pile cугаалар tur!“ —
 теп алгырарга казар caџраа џивиџ-
 киниң хагылар турганъ polza:—
 „Pis po хун cem кылыр cerge seen
 ассь-хавьжааңнь cугаалазыр олу-
 руvusta аңаа олурган албан-
 ыларның пиреезиден пiske tool cu-
 gaалаан. Ol тоолдуң иџтинде консуоџ
 караџ хаан-tajгынапън тугајьн cu-
 gaалаан cyве polду. Ынсар олuru-
 vusta seen кызьмак тывьксың олur-
 гаџ, ol кууџту пилir-men, онu polza,
 хаан-tajгына теп адаар cyве теп
 cугаалады. Pir еves тыр ekkel теер

polzunarza, ekkeer-men tep maktanь cadavas kizi poldu" — teeş kattaп sөгyryp турған. Ыңсаңаş piееkki şibişkin suugu artтында turup алған tur. Хаан elcilerin кыј tep ekkelgeş:— „Ееј, меңее кызьмак тывьксынь кыј tep ekkeliңер!“ — teerge, elcileri халыşры-şaan corutkaş, Ivannь udup сыткан cerinden тыр алғаş хөјлени-pile ekkelgenner.

Хаанньң egelep cugaalaань polza:— „Peer тыңнар көр, Ivanuşa, сеңее мындық medee пар tur. Sen polza, piske paza pir өске кууş, шынь-pile cugaalaarga хаан-tajгынань тыр ekkeer-men tep maktanь олурған tidir seni, тывар tur-sen...“ — teerge,— „Суу tep турарың-ол, кансар паардың! кандық мындық kazar podalgань суур кызыгыр tur-sen. Ceze-taa ыңсар турзуңза, meni cor-

dup şьdavas-sen“ —ter хаанның кь-
 зьмак тьвьксъзь algьгьр турган
 tur. Хаан:— „Суу-се? Seen-pile cer-
 gelezir тьндьој tur-men ale! Көгур
 tur-seni şive, pir eves уş cedi хон-
 uk іştinde, pistiң хаанның orduzuң-
 ga, хаан-tajгьнаньң podun менее
 ekkelves polzunza, kajaa-taa suq-
 таа адааңга polza, seni өрген кь-
 ьңга олуртур-men, po көгерген
 салыт-pile. Coru хөлеccik! —ter
 саль sarваңайньр турган. Хаанның
 ьндьој сарльып тьңнааш, аатсыгазь-
 ньң турган сigen kazaazyңга ьој-
 lap cede pergen.

Аатсыгазь:— „Суу poldu, Ivanu-
 şa, cyge тунгарай pergen-sen?
 Азь аарьој соваланга таварьştьп-ре,
 азь ozal endee кьльртьп-ре, сарь-
 ьт?“ —ter аатсыгазь ajттьрьој сал-
 ьрга, Ivанның ішти хөрее kudarap
 kelgeş, аатсыгазьньпн тојпундан

kuspaktanьpkaş, oşkar ergeledip turgaş:— „Оо, аатсыгазым, консуоҕу суве тур! Хаан полза, родунуң ордузунга хаан-тажгынаньңа родун еккер пер теер суве тур, кансаар консуоҕу кизи роор-мен, мөгөңгөсттиим?“ —тер, муңгараан сеткилин аатсыгазыңга сугаалаарга, аатсыгазы тurgaş:— „Перге-ле суве тур! Ротугајында маргышпас тур-мен. Ындыоҕу полза-таа сең муңгаанга тuzalap шыдаар тур-мен. Сеңее ро таварзыр турар перге суве полза, бир каттар-аан, мен суве сугаалаарымыга тыңнавааныңдан роор турары ол тур. Шыны-pile өңнеşкен аајы-pile сеңее сугаалаарга, ро кылып турар албан азыл, албан азыл евес, јозулуоҕу албан азыл мурувуста ро-ur евес-ре. Ындыоҕу суве төлеезінде, сен ам тораан хаанга паргаş сугаала: меңее полза, хаан, алдын-

pile alalap kыlgan iji piccii olbuk polgaş majgъn xerek, paza cemnin pyryn xerekseli polgaş olardan angъda, хажьндьгьр кыlgan amdannъoј ekki cigir-cimis xerek tur tep, cugaalaar-sen“ —teen.

Ivan хаанга cedip kelgeş мьндьoј cугаа cугаалап турган тур евес-pe:— „Хаан-tajgънань tudarъngа polza, iji picce olbuk polgaş al-dъn-pile alalap kaan majgъn paza cemnin pyryn xerekseli polgaş olardan angъda, хажьндьгьр кыlgan amdannъoј ekki cigir-cimis xerek tur“ —teerge, хаан огуи кьгьнга сь-da-la:— „Cok tep turvajъn мьндаa-la ьпса teen polzunza“ —teeş, ol-la toraan Ivanga cyu-le xeregil тьвьц-ar peletkenер tep tuzaal pervi-şaan, Ivannъ er-xej tep maktap:— „Oruk-ka merdi cagaaj coruur-sen“ —tep cugaalap турган.

Taarttazında, ertten koncuq ertte, aatcъgazь Ivannъ otturup: — „Eej! Eem! Ujgun soksat! Uduur şaq eves xerek pydyrer yje tur“ — tep turgan. Ivanuşa turup serger ырак-аккъ oruktun peletkelin къыр, iji piccii olvuun polgaş majgънын paza cemniң pyryn xerekselin, paza xajъndьгьр кьлган amdannьoı ekki cigir-cimizin toozazьn oruktun şoodajьnda sukkaş, askьn xendir-pile tak кьлдыр роор алгаş, сьльoланьр kettinip алгаş, podunun aatcъgazьнын кьрнга olurup xleevinin puzun uşta тыттьр cip алгаş, cөөн cyk-ce uqlaaş, хаан-tajgънань tudup ekkeeri-pile corup-la kaan.

Pydyn cedi xonuktun iştinde corup keep, oon sөөly sestin xynynde, pir-le koncuq ezim arga iştinge cedip kelgen. Ol ezimge cedip keerge aatcъgazь tura тыş-

keş Ivanga cugaalaan tur:— „Şak-po oruk polza, talaj-ce kirgen oruk tur. Ol orukta temgi хаан-tajгынан pydyn сыдын ішінде curttap turar cybe. Ol polza, talajdan iji kattap ungeş, pistiң cerniң кығынга, хун erttirip ojnaar cybe oozun ertten poduң-pile көргеj-le-sen“ —ter sözyn tötkeş, хажаалық салгып-pile кара-caaskaан ойнап сыткан ысқақ, kaj-gamсык сагај talajның кыдығына маңнап cedip kelirge, Ivan aatсы-gazyндан тысқеş turup turda, aatсы-gazyндан:— „Се, мајгының тур-gusқақ, оң ішінге olvuuң catқақ, оң кығынга хажындыр кылган amdаннық еккі cigir-cimiziңni pol-gaş ceminniң pyryn xerekselin tel-ger salыр каақ poduң мајгының арттыңа caстыңыр сыдыр al. Udup, uttup cer-le polvas еves-pe. Kөr-дүң-pe, tөө-ol хеме кылаңнај tur...

Temgi хаан-tajгынан хемеlep kel сьдарь-ol tur. Ol хаан-tajгына majгынын ишtinge kirip kelgeş, ааş cemni ишsin cizin, janzь-пугунун ьгзын ьглар, onza caraş ojnun ojnazьн, şagьн манар сьткаş, corgalak tur-da majгынын ишtinge маңнар kirip kelgeş хаан-tajгынань сегирip алгаş, рьзьь-pile tudup алгаş, ol-la toraan meni кьжгырар-sen. Men seen pir tugaar кьжгын тыңнааş-la маңнар cedip kelir-men. Ынсангаş-la corruptar-pis...Ekki kicceenip cok сьдыр көөр-sen. Pir еves erttir удup кальр polzuңza консуој perge, pagaj cyveden сајлаvas-sen"—теркеş, аатсыгаş-taa is cok cide хальj pergen. Ынсаар ортта Ivan majгынын арттында сьдыр алган, хаан-tajгынань көөр тер majгынында ојвак сер кьльр ар сьткан.

Тартың сагај пайдal көргыс-
кен tal-tyuş poluru pilek-le хаан-
tajғына cedip kelgeş majғынның
iştinге kirip keep хамык херексел-
din artтында olurupkan. Ынсаар ор-
та, Ivan pakкылар көргеş: „Ы-ы!
Toolda cugaalaань сор консиој
cybe polcuk. Toolda cugaalaан
хаан-tajғына евес-le tur ро! Ындың
caraş-taa евес-le tur: pir-le cinge
kuu, соону teerge pir-le yş ilioј,
pidu teerge pir-le tagaa oqlunun
pidu-teoј cybe-le tur. Tfu seni! Қыт
ынакшығы, olarga ынак teerden
өске. Меңее халас-taa perze албас-
men. Соор роор monu“ тер сыткан
tur евес-pe. Ынсаар сьдырда хаан-
tajғына attың kajgamсыктың ун-pile
азык тартың оозуми-pile caraş
suуги-pile ылар oјнар egeleerde,
Ivan uјарар sularap kelgeş, cudu-

ruun sьrttangaş tьştanьp udup kal-
gan.

Tal-tyuuştyn ɵjy erttip, kьзы хун
рагьып сук-се кудулар радь ра-
ган yjede, aatcьgaş manпap cedip
kelgeş Ivannь tujuu-pile idip ottur-
up хаарьктар консуој хорadaan yny-
pile кьşкьгьp турган тур еves pe:
— „Sьldьstar yngy-ce-taa polza, udu
хагьп! Poduңga paak cybeni udup
al, meңee хатаан еves. Meni ɵr-
gen paazyңga şişteer еves. Seni-le
ɵrgen paazyңga olurttur ьjnaan!“ —
teerge, Ivan ol ortta kajgar, mun-
garap ьoјlap тургаş, aatcьgazyңdan
ee көɵгyn tileoј кьльp турган.
— „Moon songaar cer-le po coruk-
tu кьvas udubas-men. Meeң po
puruumnu aktap salьp көr“ — te-
erge, — „Caa, purgan seni ɵrşşeer
poor! Xereebis pyde peer poor. Am
cer-le udup polvas еves-pe. Ertten

tañ paazьnda, koncuoј ertte, am-
dannьoј cigir-cimisti izip ciiri-pile
aldьnnьoј majgьnga хаан-tajgьна
kattap kelir еves-pe. Pir еves ьп-
саарда удур каьр polzuңza, paazьн
cok tep pil“ – teeş, aatcьgaş kattap
is cok cide хаьј peer ортта Ivan,
pir еves kattap uјguzu keli perze
kadaj şaştьnar teeş cidiој taştar ka-
daqлар тьр аьр teeş corup каан.

Taarttazьnda таñ paazьnda, ert-
ten ertte, aldьnnьoј majgьн-ce хаан-
tajgьна cedip kelgeş, podunıң
xemezın talaj кьдььnga каар кааş
pijeekki majgьnga kirip kelgeş,
murnukku jozugaар, хамьк хerek-
seldin artьnda olurup, paza-la at-
тьoј kajgamcьkтьoј ун-pile азьк tap-
тьoј oozumu-pile ьrlap egeleerde,
Ivan paza-la udaan polza aар кьл-
дыр podap uјarap cьtkan. Ынсар uј-
guzurap cьtkaş, xenertten, tur tura

xalaaş:— „Am meeñ xolumdan unup meni kandьoı pir paakka tyzyrup şьdavas-sen! Sen kulugurnı am-na adьram“—ter coruj majьngа хire хальр kelgeş, temgi tajьnanьñ uzun suuk cazьndan segirip algaş... „Oj, maңna aatсьgazьm, tuzalap көr mögencigeştiim“—teerge, ol-la toraan aatсьgazь maңnap cedip kelgeş:— „Aj, kyzyr eemni, onza-latur. Се şьmda aattanьвьт, ьнсаң-gaştьñ рьзььpile tajьnanьñ tut!“—ter turgan

Najьssьı xooraјda хаанньñ orduzonga temgi tajьnanьñ ekkeer ortta хаан-tajьnaga maңnavь-şaan kelgeş, ооң аккьr holundan tutkaş podunıñ orduzun-ce algaş kiire pergeş, togru, maңньк көze-geliq tassьlgaanga kiirip, onza car-aş olbuk şiree кььngа olurttup onza сьmсаа-pile көрүр, оозум

cigaazьп cigaalaань polza:— „Kaj-
 gamськ caraş tajьна seen kartь-
 гань-teoĭ karakterьп көргеş, set-
 kil cyreem хьр хайньр тynнyn uj-
 guzun udutpas, хynнyn cьрььп көр-
 gyspes poop covadyр turup perdi.
 Seen-pile olurar tur-men tep kaaş
 søsterden kozup kajgamськтьoĭ cas-
 сьь-pile cigaala-am, kuda-xивujнyn
 coruungа хивуда podum pelen tur-
 men. Ёndьoĭdan taartta ertten, тап
 paazьнда, meeң cьрьткьм, jozu kor-
 umга kirip, aşşak kadaĭ poop al-
 gaş cьrgальвьs-pile curttap egelej
 pereeli“—tep tileoĭ кьльр турган
 Ёncap cанньр тургузе temgi
 аньjak caraş tajьна aas søs-taa
 cok, хагьп хаандан хая көрнyp
 турган. Ёncap turda, хаан xoradaĭ
 азьнагьп utturkan хагьп ulam-ulam
 ьпакşьр, oоң murnungа тiskekten-
 ip kydyk pazьр, eldep søzy-pile

eeldirerin podap:— „Seen-pile curt-taar tur-men tep kajgamcъkтыѳ cas-сыѳ kaaş sөsterden cugaala-am! Cyn-yn-pile seni covadyptym? Aзы ын-akşaanым-pile-pe? Cajaanым pagaj kizi poor-men!“ —teerge, tajgъnan-ың cugaalaань polza:— „Pir eves meni алыр tep podaar polzuңza, talajda, meen curtumda, аldын ert-tine pilziimni уş xonuk iştinde ekke-eldirip per“ —teerge,— „Eej! Ivannы men-ce кыј tener! Tep хаан koncuѳ talазыр, podu maңnaj per cазыр турган

Udavaan-teѳ polza-la Ivan хаан-ga cedip kelgen tur. Cedip keerge, хааннын Ivanga cugaalaань polza: — „Ivan! Хаан-tajgъnanь ekkelgenin uluѳ talajda хаан-tajgъnanын pilzii cыdar cybe tur. Ol pilzikti ekkeeri-pile corup көр. Onu ekkep perziң-ze туралааньнын tudup syryp peer-

men“ —teerge, Ivandan:— „Хаан-таж-
 гънанъ еккеерде pezin araj tep
 pudumnu uup, sœodyrttyp ekkel-
 gen polgaj-men. Meni kattap pa-
 za ol talaj-ce corudarъң ol tur-
 aa!“ —teerge, хаандан:— „Талашпас
 кансар тураръң-ol, сœруксу sen,
 meeң kadaj aлыр tep турганымъ
 көгеjin tur sen-pe! Meeң сапым-
 га сълсравајьп тырген согу хар-
 ын!“ —tep хаан kilenнер pudu-pile
 cer tesper турган. Ivan согууру-
 pile yner tep corda, tajгънадан:
 —„Ej, peer тыңна-ам! Орук ара-
 зьнда пар сьдарыңга таş erttine-
 pile pytken terem-pазьң турар еве-
 пе. Ol terem-pазьнда meeң тө-
 relim олurar cyве. Ol terem-pa-
 зьңга kirip paraalгааş, meeң авам
 сунуң uzurundan уş тыннын, уş хун-
 нуң yrgylcyzynde uruundan podu-
 нуң азык жөреelin cyге сазьыр

alğan сьдары? Cyge meen кьзы хун аккьм, туманньој pediktiң ьндьнда karangь-pile oraattьньр алган, podunиң xerelin men-ce cor-utpazь! Po tugajьn koncuoј тьnaksap turar tur uruиңar teerin utpajьn cugaalaar-sen!“ —teerge, Ivan-dan:— „Pir eves utpazьmza, saktьр coraaj-la-men. Adьram, Seen аван, seen аккьн кьмыl teerin pilves polza kajьn polur. Pir eves pilves polza, yskylezi-taa perip polur-la polgaj“ —tep cugaalap turgan. Ыnсаarga tajгьnadan cugaalaань polza: — „Meen ijem polza, aj cy-ve, аккьм-хун“ —teerge, хаан ky-deeden:— „Қаога-la уш хун роор tur“ —tep nemep turgan tur eves-pe. Ыnсаар ортта, Ivan aatсьгазыньн тurgan sigen kazaazyнга кьльштар cede pergen tur.

Aatcъгазъ:—Суу полду, Ivanu-
 şa, cyge mungaraj pergen-sen?
 Cyge paazyнь халajtтыр алган-
 sen?—тер ajттър тurgan. Ын-
 caarga Ivandan: — „Menee tuzala
 mөгencigeştiim! Temgi tajgь-
 nanь хаан kadajlanьr тер podaj
 pergen. Ыncангаş, meni kajda cy-
 de cetkerniң pilziin, yş xonuk xus-
 saa pergeş, aigaş kel teerden an-
 gьda, ta kajda cybezi, pir-le cerde,
 oruk askьnda taş erttine terem-pa-
 zьньoй aj, хун төrelderimge para-
 алгар суу-хөө cybe cugaalagьla
 teer cybe tur...” —teerge, aatcъга-
 зьndan: — „Şьнь-pile өнnyктеşken
 aajь-pile cugaalaarga, po кьльr tu-
 rar албан-азьl еves, jozuluoй албан-
 азьl murnivusta polur еves-pe. Ын-
 dьoй cybe төleezinde, am parьr ud-
 up al. Taartta ertten таң paazyнда
 ol talaj-ce corruptar-pis” —teen.

Am taarttazь роор, aattanь
 şagь polu pergen uzurдан Ivan
 peletkeli кыдыр уş роовак kulcanь
 хойлар алгаş, сььоппаньр кеттинип ал-
 гаş, родунун аатсьгазыньн кьрынга
 olurupкаş ьрак орукту tutкаş соруп-
 ла каан. Тыştаньр ар көрежин, ха-
 туңма!

Уş тугаар рөлык

„Nogaa казыр сьткан Маккаар
 Am aattьој şeriој Маккаар poldu“

Aj-aj-aj-a-a, aj-aj-aj-aa! Aattar
 kazaadan yngylej peerde oorttan
 taraaccьnнар cetkilep алгаş, olar-
 нь tutкаş tak кыдыр раојлар каој-
 дылар. Рудук кьрында каарган ол-
 уруп алган onza carазь-pile ој-
 нар olurup тур. Малдырган хо-
 олaj-pile caraşтыр ојнар purган şa-
 зьн-idegeldioјlernи хөојledip: „Ej,

ergim aldarlıoı connarım, peer tın-
 nar koryner ertte purun şaıda iji
 irej kadaj cirttar coraan cybe
 tur. Ireji koncuoı kызыmakkaı aşı-
 şak turgan. Kadajь koncuoı cu-
 gaakkыr ceccen kadaj turgan. Ын-
 canğaş olarnыңа yrgylcy najыr
 хөк polur. Ol ortta хатык-ла cy-
 dylgeliqler хөqler cyбең irgin!“
 Po polza, toolcugaş tur, jozuluoı
 tool moon songaar egeleer eves-pe.
 Kazaanың хаalgazyның askыnda ka-
 ra-seek. Meeң solun cugaam orn-
 unga cyny peer-sler? Kuncuu хен-
 nin etter-etter iji xolun tak кыдыр
 paqlaaş, ezik askыnda olurtkaş, iji
 xolun murnun-ce sundurgaş, idiin
 uştup кызы puttaaş: „ertten ertte
 maңnava! Er-xej-men ter podan-ma!“
 ter ыrlaj kagыlap olurup tur.

Tooldun toolcugazy ыттынды.
 Jozuluoı tool am egeledi eves-pe.

Хаан тајгьнаньн пилзиин алыр тееш кызыр Иван көрүп сетпес көк талаж-це соруп-ла каан тур. Мөген-цигештиң аадьнын халыгы казыргь-ла карак сазь тыгьнайныр турганьндан унген хунунун кезеезинде-ле сус муң ыргьстaa сер азыр халдыр, тыс сок маңнар соруп олурган тур.

Талажнын сабынга соошклар келгеш, Иванага аатсыгазы сугаалар турган:— „Саа, Ивануша, уш хире минут полгаш шуут-ла талаж-це кирген азык-алаакка келир-пис. Ол азыкты саң-тоора, аттың кайгамкктың киит тер араатан сьдар евес-пе. Ол араатан полза, он сьл иштинде ьнда совар хилинектенер сьдар тур. Мынсага сьрк хун ортта көрвеен пилвес, оон тилең өрсеел кьльр хилинсеен тоннур cadaan амьттан тур. Кьрк-pile erttip пар сьдыгында ол араатан тилең кьльр: хунден мени

өрşөөр, ро таварышкан хилinceem-
den адырар аргалап көр теп tileq
кылы евес-ре. Ынаарга сен куус-
седир-мен теп сугаалаар-сен. Уттуң
халак. Сер-ле утпас-сен!“—теп тур-
ган.

Темги шуут-ла талaj-се кирген
азык-алаакка cedip kelgeş шынар-ла
көөрге аттық каигамсыктық киит ар-
ааттан ол алаакты саң-toora сыткан.
Ол араатанның ооргазынын кығында
кода хоорай турган. Јји карааның
аразында ирүүлөр ойнап сугурзур
турган полгаş erniniң кығында аш-
шактар тараа тарыр тургандан анғы-
да, ооң салдарының аразында ирүүлөр
асыр саваа тилер сугурзур со-
руур. Еегі пыктын урер унгеşтер
кааркан тындық илуқ амьттан сыт-
кан.

Ол араатанның кығы-pile, ооң
еегі сөөгүн хаккыладыр, кузыр Ivan

aatсыгазын мунган халдыр erttip
 сьдырда темги киит теп араатан
 askын uluu-pile angajttыр uluој ть-
 на-тына ajttырoј салгань polza:
 — „Кажьын, кандьoј oruk tudup, kaj-
 naar par сьдыр-sler!“ — teerge, — „Pis
 polza, хаан-tajгынаньң төleezi tur-
 pis. Хааньң најьssылal хооражьн-
 dan ijelee yngeş, cige сөөн cyk-ce
 şioјler хyнге şuut cederi-pile par
 сьдыр-pis“ — теп aatсыгаştan харьы-
 ар турган. Ынca teerge, киит араат-
 тандан: — „Ada өoүbe, ха-tuңma
 larьm meni хyнден ajttырагыңар
 кандьoј irgi: мен ро кьльр
 kaan xilinceemden kazan-cezen адь-
 рлыр irgi-men? Ам yr тьнсар xil-
 inceem tonnur cadар сьдар-irgi-men-
 pe. Тькка-la yr covар сьдыр-men!“ —
 teerge, — „Ындыoј tur, ьндыoј tur,
 киит!“ — теп лvандан алгырьр турган.
 Ынca teerge, kiitten: — „Аттьoј

хажьгалыҕы ынак адам полур-сен,
 аргалар тuzалар көр, конциумни
 совар сьдарьмнь көрем! Туг-
 еңгимни көрем! Рудун он сы иш-
 тинде тынсар сьдыр-мен... Меңее
 өрşeel tilep perziңze podum seңee
 азыдар азын сандьгар-мен!.. — тер
 Ivange санныр азы-pile uluҕы тын-
 ыр сьткан. „Ындыҕы тур, ындыҕы
 тур, kiit!“ — тер Ivan алгыр
 сору-се аатсыҕаҕ-таа, сузу полур,
 карак одун кьзаңнадыр, кара тоо-
 буракты казыгыландыр халыр соруп
 каан.

Та ырак, та соок соруп орган,
 та pedik, та савьс соруп орган, та
 onza сараҕты оваарыр көрүп сораан,
 та okta суве көрвейин удуп согур-
 аарыр сораан-ро тугајын pilves тур-
 мен ештер ро тугајын podунар
 оваарыр көрүңер. Тоол-таа сугаал-
 аттыр-ла турар суве, херек-таа ру-

dyp-le turar cybe poor-oŋ. Meen-
 тыңнар pilgenimde polza, ха-туң-
 ма, темги аатсыгаş, cer teerniң кь-
 дьь kattьзьр каккылазьр turar cer-
 de, маңнар cede pergen tep тың-
 надым.

Кызыр Ivan cerden сарылган пу-
 луттуоңнуң адаа-pile, пудуктуоңнуң
 кьрь-pile, er podun etken cazaan,
 ekki pөггын хазььзьнда каоңган
 халдыр узудур олуган тур. Бп-
 сар халдыр олургаş аатсыгазың-
 га сугаалангань роїза:— „Ее kaj-
 гамськ-la tur. Pistiң хаан төревис
 сараş ekki polza-taa eldep өннуо
 ховуларда turar polgaj. Onu кан-
 сар теер-pile төмејлеер poor. Idik
 ооду şaa cetpas tur. Cerde cer-le
 суу-poor!.. Cer polza тоовурактыо
 polgaj, кара polgaj. Мында теерге,
 cer polza, көк tur. Сырьк еkkizin
 кайь-xire теер poor!.. көрем мөген-

cigeſiim, cøon cyk-ce, erttengi tan-
 ньң ſolвань-teoſ, teerniң najьs-
 ьlаль роор magat... Сор-taa kon-
 cuoſ pedik cybel-moң tep Ivan aat-
 cьгазындан ajттырьoſ салыр турган.
 Ынсаарга aatcьгазындан: — „Ро
 polza, piſtiң kelir yjeniң кадыньвьs
 polur хаан-tajгьнаньң турган тер-
 ем-разьңь tur. Маңаа polza, хун
 keep uduur polgaſ tal тыштун yje-
 zinde aj keep тыстаньр cybe“ —tep
 алгьрп cугаалар турган.

Ol турган terem-разьңның can-
 ьңга cedip keerge, ol kazaа разьң-
 ньң cagь paqlaazь ypcy алдын-pile
 pytkeſ, teerge ſaſтыгар cetken pol-
 gaſ, ol cagьларның paazьп уſ ьл-
 дыстар-pile onzalар kaastар каан
 турган tur. Ol teremniң canь pol-
 za, sактыр cetpes cazaqlьoſ alaак
 polgannьң кадызь-pile, ol cazaqlьoſ
 alaактың iſtinde mөңгын kaas

puduktar kьrьnda mөccyr caraş uja
 tutkan хамьк caraş kuuş pygyn
 хаанга сонuurgaldьoй ьrlar ьrlaar
 мьндьoй турган. Темги аатсьгаş
 kazaa iştinге kirip kelirге, Ivan
 аатсьгазындан tyzyp ajga cede kы-
 аştaj pergeş мьндьoй sugaa yndyryp
 tur:— „Ekki, Aj Ajovic! Men Ivanuşa
 Petrovic teeri, koncuoй ьrak curt-
 tan, slerniinge mendi sөs cedirip kel-
 dim“ —teerge,— „Olur, Ivanuşa Pe-
 trovic! Pistiң сыгьк ро orangа, кан-
 дьoй ulustuң хажьрааттызь, кансар
 мьнда pistiң ро кьзьгаарда cedip
 kelgeniңni polgaş, poduңnuң cer
 curtunnuң кем puruuzun, хевир
 rajdalyң sazьvаjың sugaalap tur“
 —ter Ajovictan sugaalaarga kyzyr
 Ivandan:— „Men polza, cerden kel-
 gen cerniң kizizi polur tur-men.
 Men polza, хrestian-şазьн cydyл-
 gelioй orandan kajgamсык talajнь

erttip хаан-кадынның ајвь-мездизи-
pile сьрк теремге сөгуруп тараа-
зында сөстери-pile кeldim: „Меең
ават сунуң узурундан: уш туннун,
уш хуннун ургылсызынде уруундан
родунуң азык жөреelin cyge сазь-
ьр алган сьдары? Cyge меең кь-
зыл хун аккым туманньој pedиктиң
ьндында карангы-pile oraattьньр
алган, рорунуң херelin мен-се cor-
utpазы? Ро tugajьн урууңар мен
консуој тыңнаксар тур-мен теerin
тыңнат теениңге кeldim-ij, — теp та
тоозазьн сугаалаан суве, та сугаала-
ваан суве, ьнсаp-ла турар kajgam-
ськ сараş кадын полду“. теerge,—
„Ol суу кадын полур?“ — теp айттыр-
арга Ivandan: — „Хаан-тажгына-ан“
— теerge,— „Хаан-тажгына?.. Onu
sen ьнаар аппарганьң ол-ре?“ —
теp Aj Ajovic алгыьр турган, ьн-
саар ортта Ivanуша Petrovicдан:

taa cok coraan tur-men. Ooң uzun
 meeң oqlum—къзы хун туманьоқ
 pediktiң ьндьнда, karangь-pile or-
 aattьньр алган, podunıң izioқ хер-
 elin ɵzyryp, adaanda tipti сьртпай-
 ьн, mungarap, muңgaoқdar, tuңm-
 aзь—хаан-tajgьnaga sagьş covap
 turganь ol tur-ijin. Саа, кандьоқ
 turup tur? Mugurttalьр muңgara-
 vajьн tur-pe? Puzarap aarьvajьн tur-
 pe? Kadьk pajdаль kajь-xire tur?“—
 teerge,— „Амьттан хөјге caraş tirt-
 tip turar cybe poldu. Ындьоқ polza-
 таа, araj kodan хевирlioқ: ottuoқ ьj-
 aş-teoқ cinge, onzalap көөрге coon
 cingezi yş ilioқ cybe poldu. Ам аш-
 şakka paar tep turar tur. Pargan
 soonda coonnaj peer poor-oң. Ха-
 an polza, онu кадьн кьльр альр tep
 turar tur“—teerge aj algьрттан tur:
 — „Ах, хоральпнь! Ceden харльоқ ро-
 du-pile cecce ɵspeen piccii tajgьn-

ань алыг теп подай перген тур! Оон ашак роор олурвазынга рьзыь-pile турар тур-мен! Тараа тарьваан ховудан, тараа кезер теп пargань ол тур, консуоу кьрган тазьдың кьрган ириктиң!“ —теп тургузе Иван пaza немep тургань полза:— „Менде пaza пир tilelge пар тур. Ол полза, киит амьттанның tilelgeзи cybe... Улуоу-ла talaj пар cybe тур. Ол talajнь тоора улуоу kajгамськ киит араattan сьдар cybe тур. Ол араattan-ның eegi pьктын yrep yngeşter кааркан cybe полду. Ол jадьь menden tileоу кьльр, мен ро кьльр каан xilinceemden kazan-cezen адьрльр ирги-мен? Cyny кьльмза xilinceemden tonnur ирги-мен? Cynyn узун xilincektenip сьдарьм ол ирги! теп ajттьрьоулар сальр, meен xilinceemни tolundurup көр teeninge keldim“ —teerge, aj сьрьктын cugaalaань пол-

za:— „Ol kiittinь ьncap xilincektenip cьdarь polza, purgandan medee cogu-pile yzen uluq paroxottь ьt-cok aзыrganьньң uzun ьncap cьdarь ol tur. Pir eves olarnь, paroxottarnь, şöleeledir polza, ol xilinceenden-taa adьrлыр, eet podu-taa ol-la toraan ettingeştin, yr cьldьң iştinde cьrgap curtaar poor cybe“ —tep cugaalaan.

Kyzyr Ivan aj-pile carлыр, ооң mojunun тыңзыь-pile kuspaktap, ооң caagьн уşkattap oşkaaş, corruptar ortta, ajdan:— „Caa, Ivanuşa Petrovic! Podumnun polgaş oqlumnun uzun seңee koncuq pajьr өөryşkylge cedirip tur-men.bncangaş, meeң urumga, setkilin oozuktur, pajьr cedirerniң kadьзыь-pile тынса tep cugaalaar-sen: „Seeң аваң polza, kezeede seeң-pile kadь covaza kadь соваар, ьqlaza kadь ьqlaar, calga-

araza kadь calgaaraar tur. Seen mungaoɗdaan mungaraanьɗɗь uɗavas ʒiitpirin tьpkaʒ, ak salɗoɗ aʒ-ʒak-pile ewes, anьjak caraʒ ool-pile сыгадыр амьрадыр-pis. Саа, раж-ыльoɗ! Purgan seen-pile polgaj, cobalda cok!“—teerge, kyzyr Ivan ʒь-daar ʒaa-pile jozulazьp carьlgaʒ, podunɗ aatсыгазынга aattangaʒ, сыгыгыр-сыгыгыр ajan coraan aajь-pile artтьь oruun tudup tedir xaldьp-la kaan

Elengej көк talajda, ertteninde, kyzyr Ivan kattap xaldьp cedip kelgen turgan tur ewes-pe. Kiit-araattannьɗ кыгь-pile, oon eegi sөөгyn хаккыладыр халдыр kelirge attьoɗ kajgamсык—kiit амьттан uluɗ тьна-тьна ajттыргань polza:—„Сyy poldu, ada өoвe, meen tileenim? Kazan-taa polza, kandьoɗ pir yjede өрʒeel алыр irgi-men-pe? Сyy teer cyve tur?“—

teerge,— „Aдыр, mana, kiit“—тер аатсыгаş алгыр турган.

Kodan turlaıǵa xaldыр kelgeş, xөj connu сыр алгаş, olарнын ort-tuzunga turup алгаş adaanda sөs-terni sөqler турганы полза: „Ej, purgan-şazыn-idegeldioqler, tajыn eptioj curttakсылар! Suoı talajнын iştinǵe curttap turuksabas kiziler par полза, po toraan moorttan caj-lanar. Am toraan attыoı kajgamсык cybe полур тер тур. Cyl tize, kiit-amыttan аңдарыр, хем talaj хажыm-naar тер тур..“ teerge, хамык con tarap маңазыр, „attыoı cybede tabalraşkan tur-pis“ tizip алгырзыр, кыşкырзыр aal разыңнарын-ce маң-наштылар. Edileldioj cybelerin emgelej tudup, хамык cybelerin хаара tudup terge, şanaanga teep алгаş, kiittiң iştinde pajгы турганы ал-гылар алгаştарнын ol-la toraan tar-

ар сорупканныр. Erttengi хун унур
енге тајвһң роор, ерги турлақ
еензирер, ол кавьда амьһој суве
сок роор тајвһнзьһаан турган.

Киит-арааттанның кудурук тө-
зынге Іваннһң аатсыгазь маннар
kelgeş, podunda турган пайгы кызу-
pile алгырь тургань полза:— „Атһој
кајгамсыктһој киит! Seen ро совар
сыдарһң полза, пургандан медее
согу-pile узен илуој парохот-
ту ьт сок азырьканьһң узун
ьнсар совар сыдарһң-ол тур-сен. Pir
евес оларһң, парохтарһң, şöleeledir
polzunza, ро хилinceenden адырһ-
сен, еет-poduң-taa ро-la toraan et-
tiner-sen, yr сы іштеде сыргар curt-
taar полур-sen“ —теп сөстерин тооскаş
кан темір суқлуун казырадыр тај-
пагылааş, карак сивеş теер аразьнда
ырак талажһң кьдьһ-се хальр соруж
парган.

Кажгамсыктыој киит-амыттан ҕим-
сер егеleeҕ, таој, теј аңдарлыр тур-
ган-теој полган соонда талаж теер-
ге салгыр хажпыр-таа егеleen, киит-
амыттанның аскындан кажгамсык
улуој парохоттар полгаҕ хатка сор-
уур салгыр хемелери кааҕ-каазы-pile
ҕуузур унур турган тур евес-ре.

Унген улуој парохоттарының уј-
меен-ҕимеени, улуој ыт, таазы унур,
оларның иштinden хөј сор унур, он-
за хөој рајыгыр кылыгыр-pile кады
лама-хуурак таҕкаар унгылер, ма-
анай сүдүлгезин кылылар, парус,
парохоттуң азыдаксылар рајыгырој
сергеlezip тургулааҕ:— „Калбак улуој
талажының, хажытныој кыгының салгыр-
pile, кажгамсык улуој парохоттар
кансаар халсыр турган ирги...“ —тер
ыгыларын ыгылаарга, талажының хааны
оттур, оон хөј серsee узур кангырт-
кажпыр турган тур евес-ре.

Talajnyň salgъь oozumnar, хатък парохоттар арлыр, карактан сарлыр соруп кааннар. Ынсаарь рилек-ле аттыој kajgamcък kiit-palyk askып aazadyр алгаş, talajnyň салгыьп oruktaldыр соруп тургаş, uluoј ŷыгъь yny--pile: — „Суну senee pydyrup peer irgi-men, өнпук? Меңее tileј кылыр pergeninge сунуң-pile ŷaппазымза ekkil? Өнпуюј сузуннуој rakovin алыр сен-ре? Азы алдынныој сараş palykсы-гаş алыр-сен-ре? Азы aaj-cok uluoј erttine алыр-сен-ре? Суну-ле хереој-eer-sen, seen ol хереојleeninни ekkeeringe pelen tur-men!“ —teerge, Ivandan:— „Piske ŷaппал кыдыр суу-таа херек cok, kiit-palyk! Piske саңгыс-ла, pilir-sen-ыјпаан, pistiң хаан-ның кадынь полур теп турар, хаан-тајгыпааның pilziin тыр ekker per“ —teerge, — „Ындыој tur, ындыој tur! Er-

gim өңнүүм сенең ertтеңги таң ат-
kalak corda хаан-тайгънапънъ pilziin
kajda-taa polza, тыр еккер peer-
men!“—тер, kiit Ivanga харъылааş,
суоу-се каоуған таş-теоу, talajнънъ
тувун-се kire pergen.

Talaj iştin-се kiit-palyk kirip
kelgeş, хамък хөј palyktarnъ кы-
тер сър алгаş:— „Talajнънъ тувунде
хаарзактар сазыгыр каан съдар ха-
ан-тайгънапънъ pilziin таң атkalak
corda еккер periңer. Қым ону
менең еккер peeril, ону екkelgen-
иңerni teedi tuzaal-pile şaңnap, kon-
суоу uluoу erge peer-men. Қым ме-
ен ро tuzaalъмнъ kyyssetpezil...
Slerni men!“—teerge, хамък palyk-
tar tejlep sögyrgyleeş, tarap corup
kannar.

Iji şak ertken-teoу polganda, iji
ak kadъrgъ маңназыр kelgeş:— „At-
тыоу aldarлыоу Хаан! Азынмаңар! Tal-

ajның туында парваан, сорваан сер-
 ивiс-таа сок, каспаан, tilebeen сер-
 ивiс-таа сок. Сер-ле тыр cadaр каа-
 дьвьс. Кара саңгыс пел-палык пол-
 за, куштуоҕу шыдалдыоҕу-таа полгаş по
 talajда сорубас, парвас сери-таа сок,
 полгаş ол pilzikти пилir poor. Оон
 podun paza тырраддьвьс та kajнаар
 сорup каан-ыjnaан“ —teerge, kiit pal-
 ыktan:— „Peldi саңгыс минут иştinde
 тыркаş мен-се corудурунар!“ —теp
 азынган хорadaan алгыыр турган
 тур.

Кадьгылар сөгүгүр जोzulaаştар-
 ның иji шорттан-палыктарга eegiş тын-
 ыş-pile маңназыр kelgeşterniң kiit-
 тиң tuzaалып тыңнадьр sonuurgadyр-
 ының кадьзы-pile peldi kajда-таа
 coraan полза, ам toraan тыр ekkel-
 iңer теp slerge tuzaal perdi теp
 турган тур eves-pe. Ынаар ортта

şorttannarъ peldi tileeri-pile corup-
la kaannar.

Şактың ішінде talajda tilep, şak-
тың ішінде xemnerde tilep, pygy-
xölderni xemnerni pir кыдыр tileeş
cer-le тыр cadaaş, kajgar, mungar-
ar, am-na kiitke at кыдырттыр tur-
pis tizip eep canыр kel сыtkannar.

Temgi şorttannar kel сьдырда,
xenertten, pir-le cerde хөлcygeşte
peldiң ьды тыналган tur. Ынсаар
ortta şorttannar маңнавъ-şaan cet-
kilej pergeşteрниң көөрге, хөлcygeş-
te kuluzun adaanda pel-pile мыят
iji coşkup turgannar. Ынсаар turgan
ceringe syryкcy şorttannar cedip
kelgeşteрниң:— „Томанньо! Кон-
суо аза алгannar! Суу мындыо
erestiо тајыпсылар polu pergeniңer-
ol!“ —тер алгырызыр turgannar. Ын-
саар ortta, pelden:— „Сыл, slerge
кандьо хатаан cybel? Slerniң-pile

кызыгыр җаам согул! Тькка хөө-
reer polзуңарза тоозаңарнь өрген
раазыңга җиҗтеп каар-мен!“ —тер
хорадап турган.

— „Ох, seni-taa, kezeede-le kezip
tenip coruur! Кылган pydyрген cy-
ве-taa cok. Җоҗ-sodaa-la кыльр, ал-
гыльр tenip-le coruурдан өске азыль-
taa cok. Aal ораныңга olurvas, tur-
vas-taa! Ol-taa канcaар, ам toraan
менее (хаанга-kiitke) kel teen ха-
анньң айттыльськынь пар тур ро“ —
teeҗ.

Темги херек ундырыксынун ији
саркаларындан җорттанныр сегиргилер
алгылааҗтарньң тедир corup-la каан-
нар. Ынcaарга pel уҗта тырттарь-pile
cyктыр алгыльр тургань полза:—
„Сөптуу-pile аазылаңар ха-туңма!
Мьҗьтpile tulcup көрејин салыр көрүн-
ер. Қиурумси мьҗьт тыун мені амьт-
тан хөјнун сызыньң аразыңга elder-

ter ekki-paak sœqleen. Ooŋ azalyň al-
 ыjыň teeş...”—ter pel-taa tьkka yr
 algьrьp kelgeş, adak sœœlynde ыдь-
 taa citken. Ёncalgaş cyny-taa cu-
 gaalaşpajыň ыт cok хаanga ekkel-
 gen turlar.

— „Cyge yr роор cidip cordun?
 Kajaа cyny кыьp tenip cordun,
 tajыň оqлу?“—ter kiit koncuq хор-
 adap algьrьp turgan. Ёncaar ортта,
 pel tiskektenip uzup, podunuң кы-
 ган puruuzun pilip, ørşeel көr-
 gyzeringe tileq кыьp turgan.
 Ёncaar ортта, kiitten:— „Саа кан-
 caar, purgan seni ørşeer! Ро кы-
 ган puruundan адыьrьr ter podaar
 polzuңza, meeң tuzaalьmнь kyusse-
 dir jozuluq tur-sen“—teerge,— „Kaj-
 gamсьk-kiit slerniң tuzaalьnarnь
 kyussediringe амьrap oraldazьr tur-
 men“—ter tiskek кыьnda cugaalat-
 тьньp олurgan. Kiitten:— „Talaj ty-

вунде сорвас, парвас сериң сок-ла
 полгај, хаан-тажгынанън пилзиі кайда
 сьдарън пилр поор-сен-аа? — теерге,
 — „Пилр cadaar cyy полур! Тораан-
 на тыр алвас-ре ону“ — теерге, —
 „Се, ам тораан сору, тырген сор-
 ааş тыр екkel, şымда!“ — тер тур.

Хаанънга јозулаын перип, пел
 палык сорукка пеletkenip, пилзиік
 tileeri-pile соруп каан. Хамык та-
 лажны пір кылыр хаај тумсуу-pile
 сер уттер согааш, адактың сөөлынде,
 пір-ле талайда, талажның консуој те-
 reniniң адаанда cerni казыр tilep
 сьдarga төр төрвельсін aptara, аар
 ciigin ар көөр полза, cys пууттан
 ара сок сьткан. „О, мында ьндьој-
 ла пелен херек евес тур!“ тееş, ха-
 мык талажның şуруşтарън сьыр ек-
 kelgeş, тузальşтырър турган

Хамык şуруşтар сьојлыр kelgeş-
 terniң темги aptараны көдыруп сор-

uur tizip U-u-u! Ce-e-e! algьrзьр turza-taa, ol aptara ol cerinden ilioj xire ŧimceveen, хагьн ŧuruŧtar-ньц кьрньн ora тьrtкьлар каан турган.— „Ekki-le ŧavagalar tur-sler! Slerge cem, suskun pervejin кьмсь perip турган polza, coguur tur-sler!“ —тер algьrьр хогадар, кадыргьлар-нь сьр еккеери-pile ŧьтньр corup каан.

Хамьк кадыргьларнь сьр екkelgeŧ, pilziktioj кьзы aptарань кɵdyrttyrge, koncuoj ciik cybe-teoj xala cok кɵdyrgeŧ coruptar ортта, pelden:— „Caa, ooldar, po aptарань хаанга тартьoj yrevejin talavaj-ьн cedirip кɵryнeрем. Men pat турupkan тур-men, uьgum kelgeŧ karaktарьт teerge ŧimdine per сьдыр. Talaj tybynge pargaŧ piccii тьŧтаньр алььн...“ —teerge, кадыргьларь temgi aptаразьн кɵdyryp алгаŧтар-

ның хаан-се соруп-ла каан. Бн-сааръ pilek-le pel-taa cyzy polur rijekki мьѣт-pile şoştazьp turgan xөлүн-се, ооң-pile şoştazьрь-pile хальр соруп каан. Peldi-taa кан-саар-pis, ооң-pile сарьр көреliner ьncalgaş, ам Ivanьвьска еер keep көреliner.

Оозум talajның кьдьнда, он-за азь-pile совар, ак elezin кьр-ьнда олурган, ьрак talaj сорutkan kiit-palькть манар, pistiң kyzyr Ivan podunga cugaalanьp олурган. Қум-елеzinniң кьрьнда eegilenip алган mөгenniң-aatcьgaş uluқ uјguzun udaan сьткан тур. Қьзы хун азьр кудулаарга, kezeekki imir karангылар keep, ооң şаркьпсцьзь şolvannar сьлдьstar теерде caşтьньp turgan. Kiit-palьk ам-taa suraқ. „Koncuқ pas-тыргань, оорну! Таң atkalakta ха-ан-tajьнаньң pilziin еккер peer

polgaş, koncuq talajnyñ aza-pugun! Megelep kaaptar ol tur...“ tep pogunga ximirenip olurda, talajnyñ kыgь хажьтнар салгыqlangan-teq polza-la kiit-palyk cedip kelgeş, lvanga:— „Seen xereqleninni kyys-sedir polganьmnь kyyscedip ekkeldim“ —teen sozy-pile temgi aptaranь elezin kыngа pet kыдыr kaqgaş: — „Саа, ам-таа мен seen-pile sanaş-тым. Pir еves kajь pir şaqda meni xereqler perzinze menee cedip kelir-sen. Meen xilinceemden adьrganьdnь kazan-taa utpas-men... Pajьr-lyq, paza kattar uzurazьr-pis!“ —teen soonda ыт-таа citken, sangьs-la talajnyñ kыgь kылаңajnyр сьдыр kalganь көзылgen.

Mөгenniq-aatсыgaş ottup kelgeş, anaaştanьr-anaaştanьr turup kelgeş, ekkizi-pile silgilengeş, eezi Ivan-ce ergilip көргеş, төspes kon-

cuq pajrlap tørtty tørt-pile on al-
 dь kattap ɵory xalьp teškilep tur-
 gaş:— „Aj-da kiit-palьk! Attьoq-la tur-
 sen! Podunun xyleelgezin ɵj-şaan-
 da kyussedipken! Caa, kiit-palьk,
 cettirdibis! Caa, am cyu poor eem,
 idik-xevin ket-ce. Xuussaaloq uş xun-
 uvys am erttip turar polgaj. Tala-
 zьp tedir corubas polzubussa, tem-
 gi kьrganьn, pisti manap-taa ɵlyp-
 le cьдыr poor“ —ter algьrarga Ivan-
 uşanьn xarьlar turarь polza:— „Aş-
 şaktь ɵɵrtken polza, amьrancьoq
 turgan polza-taa, kyş cedişpezin
 kancaar teer-sen! Po aptaraң teer-
 ge, xөл-cok aar cyve tur. Uş kattap
 kɵdyrgeş, cadap kaqдыm. Temgi
 koncuq kiidiңniң ta cuny iştinde ть-
 гьp kaanь ol-ьjnaan. Мындьoq aar
 cyve kɵgveen-men cer-le!“ —teerge,
 Ivannьn aatcьgazь ьт хarьp per-
 vejin cьткаş, temgi cьtkan aptara-

ның кадъоу сарлыып тыннааһ, ыqlaj-ыqlaj аатсыгазының турған сigen kazaazynga cede pergen.

— „Суу poldu, Ivanuша, cyge mun-garaj pergen-sen? Cyge paazyңнь халajттър алған-sen? Азь pistiң кьр-ган kadajзыраавьs paza pir cybe-ce suptu-pe seni?“ —teerge, Ivan аат-сыгазының тоjnundan kuspaktanьp-каһ, oшкар ergeledip тургаһ:— „Ох, koncuql-la cybe poop tur, аатсыга-зым! Хаан-taa meni at кьльг тер paardь, poduң podap kertaan, meni pirezinde сьльоу syttyoу, ijizin-de хажьngan izioу суoлуoу, yzynde sook суoлуoу мындьоу уһ paштarga eштir sen teer cybe tur. Syt teer-ge хажьндьгьр каан izioу cybe tur“ —тер cugaalap турған. Ынсаар ортта, аатсыгаһтан:— „Alban-azy te-erge-taa, alban-azy-la tur! Po хер-екке meen pygy-le kyzым kirzir

гань polza:— „Seen pilziin polza, тьвылган тур, setkilim. Am moon-daktyj хөј сугаа-таа сок polgan-dan taartta ertten, сьгьткьм seni кадьньм poldurar tur-men. Seen pilziin meen ordumnuң өргее та-зылгазьнда сьдыр, pilzigezinni көр-уксевејин тур сен-ре, сарьм?“ —te-erge, хаан-tajгьнадан:— „Pilip tur-men, pilip tur-men! Pilip шынь-pile сугаалаарга, пiske ам-таа хаан, ка-дын роор, олурзур polvas тур“ —teerge,— „Cyge, cyuden, сьгьткьм? Men polza, сenee шынь setkilim-pile ьнакшыр турар тур-men. Кадын ал-ьскааньм сер-ле арга сок. Meen ро tidimimni podar, оваарыр көр. Pir еves сен... Азььмдан ам таар-та өлgenim ол. Хажьрлар көрем, матушка-кадын!“ —teerge, tajгьна-дан:— „Podunnu толгандыр көрды-нур көрем. Сен polza, алдан ceden хар

cedip, agarьp, kɵgerip kыгьj per-
gen tur-sen. Men polza, on peřti
caa xarlap coruur tur-men. Kancap
olurzip řьdaar poor-pis? Podap
kɵrem. Xамьк хааннар тоozазь
кьзьгьp, кьrgan adазь uruun ap al-
gan tur tiřkejler!“ —teerge, хаан кь-
ьктаньp алгыrganь polza:— „Кьзьгь-
зьннаp хагьп! Pir eves meni кьзьгьp
egeleerler polza, olарньп pyгу ьзь-
guurun tɵzynden cok кььp, olарнь
toozазьп yндеzin-tазььп yzyp er-
gemge kiirip альp-men!“ —teer-
ge, — „Кьзьpbastar-taa tijik, maktaar-
lar-taa tijik pis iji cer-le kancap olur-
zip řьdaar-pis? Ceccektep polza, кь-
зьп ynmes, caьп yner polgaj. Men
polza, carař-tajгьна tur-men. Sen te-
erge?.. Cyп-pile maktаньp polur-
sen?“ —teerge, хаandan:— „Men кьr-
gan-taa polzumza erestiоq polgaj-
men! Kandьoq-taa cybe polza, кьm-

ның-таа мурнуңа ер адам сыкра-
 ан ерестиң тиркен полгај-мен. Мону-
 таа маңаа сугаалазыр сьткан хер-
 еевис суу роор? Хаан, кадын ро-
 ор олурzur-la ползубussa!“ — теерге,
 тајгынадан:— „Тенек, кырган, көк
 рааштың, тиштери сок сөныкке сер-ле,
 казан-таа кадын роору-pile парвас-
 мен!“ — теерге, хаан сукшуузун тыр-
 вай-тырвай, хаваан тыруштуруп алгаş,
 сугаалаань полза:— „Ам суну кыль-
 мен ьпсалгаş, кадын? Кадај алык-
 саарым сер-ле хөл-сок. Сен теерге,
 онза ајылга seni таварыштырар teen
 ышкаş, парвас-мен парвас-мен ро-
 ла кизи тур-сен!“ — теерге,— „Көк ра-
 аштың кырганга сер-ле парвас-мен.
 Фир евес мурнуку ышкаş, оттуң
 ееттиң онза каль ерестиң apparatus-
 за, ол-ла toraan сеңе кадын пол-
 ur-men“ — теп турган. Хаандан:—
 „Подар көрем, матушка-кадын, kat-

tap teryp polvas tep purgan polza,
 cangys teryyr kydyr sajaagan pol-
 gaj" —teen. Taңǵynadan:— „Podun-
 nu xajǵralavas polzunza kattap anǵ-
 ak poop polur-sen. Peer tynna am ta-
 artta ertten, tañ adyp olurda, taş-
 tyn uluq xerimde azykka odaq ky-
 dyr yş cerge ozuk taştar turgus-
 turar uzurluq tur-sen. Ыncalgaş, yş
 uluq paştar tiktirgeş, olarnyn pire-
 ezinge sook suq toldur, erii-pile
 teñneştir kutturar-sen. Iji tugaarǵ-
 ga izioq suq, paza Ыncaar kutturar-
 sen. Uş tugaarǵna cyt kutturar
 сыдыр хайндырттыр appaar tur-sen.
 Kajgamсык caraş poop, kadaş alyr
 tep padaar polzunza, хер-сынyn
 cok, ciigenip algaş, paaştaj paşa
 sytke eştir kirer-sen oon soonda
 хайндыр каан suqga kirer-sen,
 adak sɵɵlynde sook suqga kirer-
 sen. Ыncalзыңza, adam, ekki tur te-

er tur-men. Oorttan хър-teen calьь er-xej polu peer-sen!“ — tep turgan.

Хаан, саягыс-таа сөс сугаа согу-pile, кызымак тывьксызын ек-кeldirgen. Ынсаар ортта Іvandan: — „Paza talaj-ce corudar teeş-pe? Am seen айткалың cer-le kyussedip şьdavas-men. Seen айткалың kyussedir teeş, хамык kuzym-taa pat төнды канчалзыңза-таа cer-le corvas-men!“ — tep хаанга сугаала-аарга, хаандан:— „Сок, Іvanuşa, ol eves. Taartta ertten, xerim iştinge, taştьgaa odaoј кыдыр, уş cerge ozuk taştarь turgusturgaş, уş uluoј paştar tiktirgeş ot odadyr tep tur-men. Pir tugaaryңga erii-pile ten-neştir sook suoј kutturar tep podap tur-men. Iji tugaaryңga хайндыр каан izioј suoј, уş tugaaryңga syt kutturup сыттырар tep tur-men. Ын-салган cybe төleezinde, ol paştarga,

meni murnaj turzup eştir jozulıoı tur-sen“ — teerge, Ivandan: — „Kørem, kajьn mьncap saktьp aлыьn ol-ul! Xavan, tagaa, Indjuk ooldarьn tylyp pьзыrar-la polgaj. Meni kørem, men polza, xavan, tagaa indjuk ooldarь eves ьşkazьm-cyl! Sor koncuoı kezee cybel-mon! Kizi korgup polur cybe tur. Meni ьncap paşka tylyp ølyrup kaaskaarьn ol tur. Sor koncuoı kazar argalyoı хаан polur-sen! Men cer-le xyleeves-men!“ — tep turgan. Хаандан: — „Суу-се? Ам seen-pile cergelezip turarьm ol-pe? Ekki ьncap tur, харьн! Pir eves taartta ertten, meen ajttььşкьпьmнь kyyssetpes polzuza, seen podunnu xilincekter covadьp, хатьк eediñni şьльp, yze-caza kestirip kaap tar-men. Унур cor moorttan, terziit!“ — tep salь sarvañajьp olurgan. Kyzyr Ivan хаан-

нь pudu-pile, paldыrgan-kuluzunteoј, kөдыргеş, podunun ektin aзыr salыp algaş:— „Сaa, Ivan, тырген olur! Хиussaавъs ertten ertter polgaş cer arазь polza, koncuoј ырак теп pil“ —теp турган.

Tөрт тугаар хун адарь pilek кызыр Ivan najьssьlal хоорajda kelgen турган tur еves-pe. Хаан кајь ырактан маннар kelgeş:— „Pilziimni ekkeldиң-pe?“ —теp айттырь алгырага Ivan аатсыгазындан тызыр харылар тургань polza:— „Po aptарань сенее ekkeldim! Pygy алвансыларнь сыодыг. Ынакавас polzuңza, aptараньң podu piccii polza-taa aar теп cybezi attыoј cybe tur“ —teerge, хаан ol toгаан алвансыларьп сыодыргаş, aptарань хааньң өргеe тазылгазыnce тыргени-pile apparatus теп tuzaal pergeş, podu хаан-tajгыпnага parгаş, хојuој тартып-pile cugaalap тур-

appaar tur. Хаан-хереттинид суун ал-
 vaan polzubussa тьндьој суве kaj-
 ьн унер-ижик-аан. Ро-ла роор турар
 суве полза, ол сујден-не роор
 турарь ол тур... Ыолава-се, ро тавар-
 ьшкан суведен кандьој пир арга-
 pile уштунур уневеер-пис. Иван seni
 каар совадьгьньнд орnunga, podum
 ро херекке кирzip көрејин. Пеер
 тьнна-ам: таарта ертен, таң раазьн-
 да, ол одаојга идик хевин уштуп ал-
 гаş, еştip киреринниң мурнуу cart-
 тьнда, хаанга сугаалаар-сен: „ме-
 ең мөгениој-аатсьгазымнь маңаа
 еkkeldirip, меңее узураштьгьр көр-
 унер. Мен полза, ооң-pile сөөлгы-
 зын көрзыр जोзулуој тур-men. Ону
 cer-le келдириңер теп тузаар көрүң-
 er“—теп хаанга сугаалаар-сен. Ын-
 саарьңга хаан сөрşeerer еves-pe.
 Мен cedip kelgeş, kuduruum-pile
 şьгвангаş, хаажьмнь ол раştarga

sup ɵttyrgeş, sen-ce iji kattap ыль-
гыртыр-мен. Ынчалгаş, шыгыль
сыгы-pile киштеpter-мен. Ынсаарым
pilek-le, ангайыр турвайын, шуут-ла
рашта сyt-ce шытныр халы пергеş,
ооң соонда изиоҗ хайныр турар суоҗ-
луоҗ раş-ce, ооң соонда соок суоҗ-
ce тараа-тараалар халыр шытныр-sen.
Ынчалгаş, ɵɵу теjleeş-le, şөleen
рагыр удур сьдыр алыр-sen“—тер
сургар сугаалар турган.

Таарттазында, ерттен консуоҗ ert-
te, аатсыгаş Іvанны ɵtturup турганы
polza:—„Еj, eem, uдуур şак еves
tur! Алван-азыдың şагы тур“—teer-
ge, Іvanuşa херlip көстүр сьда тур-
up kelgeş, paazyн ekkizi-pile тырап
алгаş, хыree туган-ce кудыжүр теj-
leeş, хаанның херimin-ce кыльşтар
corup-la каан.

Кыльşтар cede peerge уş паşтар
erii-pile теңнеzip иştелген хайныр

turgan polgaş olarnıñ canında kazaanıñ хатък алвансыларъ polgaş paştансыларындан egeleeş, odun odadan ыjazып uzutkan turgаньнън кадызь-pile, Ivannıñ tugajып arazында cugaalaşkan, хөqlеşken kattызьр олурганнар.

Kazaa хаалга азыттынаръ pilek-le хаан кадынь-pile разыңнън seri-eziiniñ кығында kajgaldы көөry-pile унур келгеş:— „Се, Ivanuşa, idik хевің uzulgaş, paştarga, eştip көр, туңмам!“—тер хаан Ivanga алгыр-арга, Ivan сөs-cugaa-taa cok харъь pervejин pelen роор canagaştаньр алыр ортта, аныjak кадын emegen canagaş kizi көөрден egenip, torqu, маңнык arзыль-pile караан туqlар turgan. Ivan paştарнън pireeziniñ кыдыңга халырь-pile кылаştар келгеş, olарнь көргеş cuşkuuzun тырваньр turgan tur. Ыncар tidin

mejin turda, xaandan: — „Cyge turup aldyň, Ivanuşa? Cyny kyysse-dir polcuk-sen kyysset, tuňmam!“ — teerge, Ivandan: — „Meen mögenniň aatсыгазымнь maňaa ekkeldirip, menee kergyzeri kandьoň irgi. Men polza, oň-pile sөлgyzyn kërzyryn kyzep tur-men. Onu maňaa ekkeli-ner tep tuzaap koryner“ — teerge, haan eleen podanyr turgaş, çepşerep, mögenniň aatсыгаştь oň canьга ekkeliñer tep tuzaal perip tur. Ынсаар ортта, хаанның албан-сыларь Ivанның aatсыгазын canьга cedip ekkelgeş, pottarь çajlaj turup perip turgan.

Aatсыгаş kuduruu-pile şьгваньр-şьгваньр, хааьн ол paştarga sup өттыргеş, Ivанның кьрн-се iji kat-tap ьлгыьркаş, şьngььььььь-pile kiştej kagьlap turgan tur eves-pe. Ынсаар ортта, Ivan aatсыгазын-се

kørgеş, ol-la toraan paşta syt-ce şьmньр хальj pergeş, ооң soonda iji tugaar paş-ce, ооң soonda уş tugaar paş-ce şьmньр халааş şuut eştip yne peerge, көөрге teerge, toolga tool poldurup cugaalaar-taa arga cok, saazьп кьынга yzyk-pile topcular taaryştьгьр piziir-taa arga cok caraş appargan turgan. Ыncalgaş, Ivan idik-xevin kedip ettinip, cazanьр консуој turum paj-dal көргysken хаан-tajгьна-ce səgyryp jozulap turgan.

„Аа-а, kajgamськ-la cybe tur! Pis cer-le мьncaga, көөр хатаан cok, kulak-pile тыңнар көгveen cy-bebis tur. Kajgamськ-la cybe tur, anaa-la kizi caraş appaar tep“ tizip tolgandyр turgan хөј соп алгьрзьр turgannar.

Хаан temgi Ivannь көргеş, idik-xevin uzuldurgaş, iji kattap өөry

tejleeş, temgi paştarnıñ pir tugaa-
rın-ce халы pergeş ol-la paştan
унмејин ръзыр калган тур, оо!

Хаан-tajгына туруп келгеş, kar-
aan сазырганьн азьдыр, толгандыр
turgan алвансыларьн тоorttu көрүр,
tomak сугаазьн ундыргени полза:—
„Хаан полза, slerni узун назьн-pile
yr curttaar-sler teen! Men полза,
кадын полускар тур-men. Ынак sler-
pe менее кандьој-sler? Харьылаңар!
Pir евес slerge мен таарзыр Ынак
polzumza, менен хаан полур ашшаам-
нь полгаş ee полур edilelimni pilin-
er!“ —teeş кадыньн-taa ьды soska-
an. Кадын ьдыньн-taa soskatkaş Ivan-
ce холун айттыр турган тур евес-pe.

Ынак тур-pis, Ынак тур-pis! Seen
soonдан kajaa-taa cedir ederer-pis!
Seen сыргалдыој таварыгanga Ivanny
хаанга санар сакьрттыр тур-pis!“ —

ter pygy alwanсыларындан алгырызър турган.

Хаан-Ivan кадънынъ холундан tutkaş, tуган-хуреe-ce corupkaş, ol ьнда cede-pergen onza аныjak кадънын edertken хуреe palgattъ tolgangan турган.

Pygy сон хайтнар тувурер pyree pyşkyur tii-kajнър, tiri-kajнър, амьттан albattылар aragalaan, хьмъзаан аaj medee cogu-pile coguşkan sodaalaşkan: „Pajьrлыq pistiң хаан кадъннар-pile! Kajgam-ськтыq хаан-tajьна-pile“! tizip турgulaannar.

Xerim tolu najьr роор, хем polgan araga ьнда. Kaastap kaan şiree sandaj арттында хаалар, tyzy-metter aragalaan турган tur ewes-pe. Cyrekti sengitken ьнакşы ьнда! Ciң-şaj cigir-роова, araga тарь teeş оон-taa хөj cyulderni izip cip

men anaa podum-pile cordum. Aas-
salda aзыр kustugup turza-taa aas-
тын иштин-це amzam-taa, tamды kir-
bes-le cybe poldu.

Nomcukcularga

Mөгenniq aatcъgaş tep tooldu Orus ulus-tuñ Jerşof tep cogaalcъ kizizi pizeen. Po tool-da yş albşkьnьñ uluu-pile orttunu ugaannьñ et-xөrengiliq, eñ xejmeriniñ adьñ Ivan teer, oozu ugaanь cetpes tenek ool polur. Sөөлyn-de pargaş ol Ivan teer tenek ool tiilep yngeş хаан polu peer. Uk tool polza, pistiñ тьва ulustarnьñ tooldap turar tooldarь-pile төmej şьnarьñ. Cyl teerge, ol Ivan tep tenek ool aatka cettip algaş, ol aadьnьñ tuzazь-pile aj, хyнге-taa cedip, хатьк perge cyulderni азьр tiilep turza-turza хаан polu peer.

Бncaarga po toolduñ cogum utkazь cyl teer-ge, Ivan tep ool şьnь-pile хаан-taa polu per-gen cybe eves, aj, хyнге-taa cedip, oon-pile cugaalazьр-taa турган cybe eves, purган-şazьn-taa өрşşeer турган cybe eves, cer-le хатьк-la cybeni тоон іştinde cugaalaanь ьşkaş кьльр pydyryp, ol jozugaar poop турган cybe eves

tur. Cogum uzuru polza, амьдралдың teski eves pajdalьndan polur tur.

Cyl teerge, cizeeleerge, sangьs ijeden tereen yş alyşkьnьң ijizi сыргалдық ekki pajdalga curttap turda pireeziniң амьдраль pakсыrap kьzamnaaş, arga cadaarda, sagьş ьşkaş cyve polza, ekki aat тыр algaş erestiқ er por corup turgaş хаан polzumza—теp, jadьbь tenek Ivannьң sagьngan sagьzьн jozugaar uran cogaalga tool кьдыр cogaatkan tur. Jadьbь tenek Ivan cyge ьjaap-la хаан polurun kyzeenil teerge, køerge хаан kizi-le cyden-taa artтыk tamсыктық, сыргалдық sagьngan sagьş ьşkaş амьrap curttap turar poorga ьnсаар podattьн-ьp kelgen tur tep pilir appaar tur.

TOPCUZU

1. Pir tugaar pølyk 3
2. Iji tugaar pølyk 38
3. Yş tugaar pølyk 84
4. Nomcukcularga 29

Къзы-хоорај, Күртпөграј, Сагьај № 391
Согал № 108. Тиразь 3000 кезек.